...РНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилетингев

...ЛЫН

...ЗВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ ...Ы ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1955 СЕНТЯБРЬ 13 ВТОРНИК № 184 (3378)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ (1 арын).

С. Монгуш.—Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелдериниң ажылын бедик темпиже (1 арын).

Ю. Омельченко. — Болхоз хожудангай турганындан канчап мурнакчы апарганыл (2 арын).

Б. Чюдюк.—Шын бижидилге дугайында айтырыгны шиитпирлээрин дүргедедир (2 арын).

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң чазактар төлээлериниң чугаалажыышкыннары эш Н. А. Булганинның чугаазы (3 арын).

К. Аденауэрниң медеглели (3 арын).

Совет Социалистиг Республикаларын Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың чазактар төлээлериниң аразында чугаалажыышкынар (3 арын).

Софияга болган парад болгаш чыскаал (3 арын).

Ийи кино чурук тырттырыышкыны (4 арын).

Болгарияның хосталганының 11 чылын холбаштыр Софияга болган байырлыг хурал (4 арын).

Даштыкы чурттарның аныяктары Кыдатче өренин чоруп турар (4 арын).

Капиталистиг чурттарда ажыл соксадыышкыннары (4 арын).

Партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар

СЭКП-ниң XIX съездизинге бадылатынган партия Уставы болгаш партияның Төп Комитединиң сөөлгү Пленумнары болза, партия организацияларындан партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарның деңнелин улам бедидерин, коллективтиг удуртулганың принцивин шыңгыы сагыырын, шүгүмчүлелди, ылаңгыя адаандан шүгүмчүлелди хөгжүдерин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның талазы-биле улуг сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге партийжи массаның идепкейин болгаш авангардызын бедидерин негээн. Партия организациялары ол сорулгаларны канчаар күүседип турарын хынаарынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар улуг рольду ойнаар.

Амгы үеде бистиң областың партия эге организацияларының өөлчеглиг отчёт-соңгулдалыг кампаниязы эгелээн. Ол кампания СЭКП-ниң XX съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш бүгү коммунистерниң, ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң үези-биле холбашкан. Отчёттуг хуралдар болза, бүгү коммунистерниң идепкейин улам бедидер, оларны политиканың болгаш ажыл-агыйның айтырыгларын чугаалажырынга калбаа-биле кириштирер болгаш бодунга даскан ажыл-херек дээш коммунист бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер күчүлүг чепсек болур.

Партийжи массалар боттарының удуртукчуларын, оларның отчёттарын дыңнаарының аргазы-биле, четпестерни шүгүмчүлээриниң аргазы-биле, адактың сөөлүнде оларны удуртур ажылга соңгуурунуң азы соңгуваазының аргазы-биле хынаарлар.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдар болза, партия эге организацияларының амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының эң-не янзы-бүрү айтырыгларын, үлетпүр бүдүрүлгелеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда, совет албан черлеринде болгаш өөредилге черлеринде ажыл-херектиң байдалын чугаалажып көөр. Отчёттуг хуралдарга коммунистер боттарының бодалдарын чугаалап, партия ажылдакчыларын шүгүмчүлеп, четпестерни илеретпишаан, оларны чайладырының аргаларын айтырлар. Ынчангаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар болза, партия кежигүннериниң талазындан боттарының удуртукчуларын хынаар чугула хевирлериң бирээзи болур.

Коммунист кижи организацияларда ажылдың таарымча чок байдалын партиядан чажырар, партияның болгаш күрүнениң эрге-ажыктарынга когарал чедирер шын эвес чорудулгаларны оюп эрте бээр эрге чок. Ол хүлээлгени коммунистиң күүседиринге кым-на шыттыктаар болдур, ону партияның үзел-соруунуң үргедекчизи деп көргеш, шыңгыы хемчег көргүзер ужурлуг.

Чамдык черлерге болуп эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдар партия организацияларының организас талазы-биле быжыкканын, оларның шынар составының экижээнин, коммунистерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейиниң кажангызындан-даа артык бедээнин, партийжи удуртукчуларга оларның негелдезинин бедээнин көргүскен.

Тожу районда партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары эки белеткелдиг, организастыг болгаш бедик идея-политиктиг деңнелге эрттип турар. СЭКП райкомунуң бюро кежигүннери, секретарьлары болгаш килдистер эргелекчилери эге организацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга барып олуржуп, оларны башкарып турарлар.

Тоора-Хем райүлетпүр комбинадының партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы коммунистерниң идепкейлиг киржилгези-биле эрткен. Бүдүрүлге херээн багай удуртканы, ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды экижиттээни дээш комбинаттың партия организациязының секретары турган эш Күскелдейни коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээннер. Эш Күскелдей болза, ажылчыннарның бүдүрүлге хуралдарын-даа чыылдырбайн, а боду цехтерге-даа барбайн турган. Комбинатта профэвилел, комсомол организацияларының организакчы болгаш кижизидикчи ролюн бедитпээн. Ооң түңнелинде ол үлетпүр комбинады бүдүрүлгениң чартык чыл планын ниити продукция талазы-биле чүгле 97 хуу, а баразаныг продукция талазы-биле чүгле 62 хуу күүседкен. Коммунистер багай ажылдаан эш Күскелдейни эге организация секретарынга соңгувааннар.

Эрзин районда чамдык парторганизацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдары болуп эрткилээн. Райкүүскомда партия эге организациязы аппараттың ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажылын дыка четпес чорудуп келгенин, ында профэвилел, комсомол организацияларының ажылын эки удуртпаанын коммунистер чөптүг шүгүмчүлээннер.

Партия эге организацияларының отчёттары болгаш соңгулдалары — областың партия амыдыралында политиктиг чугула болуушкун болур. Ол хуралдарга белеткелдер коммунистериң болгаш ажылчы чоннарның калбак массаларының күш-ажылчы сорук киришкининиң демдээ-биле эртер ужурлуг. Партия организациязының ажылынын деңнелин ооң туруп турары бүдүрүлге, ажыл-агый, албан азы өөредилге черинин ниити чедиишкиннери-биле дүүштүрүп көөрү чугула.

Партия райкомнары эге организацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдарының белеткелин болгаш эрттирилгезин эки удуртур херек. Соңгулдалар болза, СЭКП Уставының болгаш «Партияның удуртур органнарының соңгулдаларын чорудар дугайында» партияның Төп Комитединиң Саавырының айытканы чурумнарга, демократтыг централизмниң принциптеринге ылап дүүштүр чорутунган турар ужурлуг. Ол дугайында райкомнарның тус-тус эге организацияларга быжыглаан төлээлериниң харыысалгазын бедидери чугула.

Эге организациялар секретарьлары боттарының отчёт илеткелдерин баш бурунгаар белеткеп, оларны шүгүмчүлелчи болгаш моон соңгаар соругларын дугайында мобилизакчы шынарлыг кылыры чугула. Партбюролуг организациялар отчёт илеткелдерни бюро хуралынга баш бурунгаар чугаалажыр болгаш бадылаар ужурлуг. Чүгле эки белеткел отчёт-соңгулдалыг хуралдарның чогуур бедик деңнелге эрткен турарын хандырар дээрзин уттуп болбас.

Коммунистер бо отчёт-соңгулдалыг хуралдарга боттарының үзел-соруун партияның үзел-соруунга чагыртып билир, партияның болгаш улустуң хөрээ дээш бердинген, организакчы ажылга дуржулгалыг эштерни боттарының удуртукчулары кылдыр шилип соңгуурлар.

Партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар болза, областа партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдарның деңнелин улам бедидеринге улуг рольду ойнаар, ажыл-агый, культура тургузуушкунуның бүгү участоктарында коммунистериң авангардылыг ролюн улам бедидер.

ТЕЛЕГРАММА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. Е. ВОРОШИЛОВКА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. БУЛГАНИНГА

ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министри эш В. М. МОЛОТОВКА

Вьетнамның Демократтыг Республиказын чарлаан хүнүнден бээр он чыл болганын холбаштыр биске байырлыг телеграмма чоруткан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Силерге, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Силерге, Даштыкы Херектер Министри эш Силерге болгаш бүгү совет улуска Вьетнамның Демократтыг Республиказының улузунуң болгаш чазааның мурнундан боттарывыстың ханызы-биле өөрүп четиргенивисти дамчыдарын биске чөпшээреп көрүңер.

Хамаарышпас чорук дээш вьетнам улустуң демиселиниң үезинде аңаа көргүскен деткимче дээш, дайын чылдарында каражадап-когараан бистиң экономикавысты болгаш культуравысты катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң хөрээнге арыг үүрктиң ханызындан ам көргүзүп турар дузаламчы дээш совет улуска вьетнам улус кезээ-мөнгеде өөрүп четирген. Ол ак сеткилдиг болгаш чаагай дузаламчы Женева дугуржулгаларын шиитпирлиг күүседир дээш, тайбыңны быжыглаары болгаш чаңгыс эпти боттандырары дээш, бүгү чурттуң хамаарышпас чоруу болгаш демократия дээш демиселче вьетнам улусту сорук киирип турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың мерген угаанныг удуртулгазы-биле коммунизмни тургузарының хөрээнге болгаш бүгү делегейге тайбыңны камгалаарының хөрээнге чаа-чаа улуг тиилелгелерлиг болурун совет улуска сеткилиристиң ханызындан күзеп тур бис.

Кадык чаагай болурунарны Силерге бүгү сеткилдиң ханызындан күзеп тур бис.

Президент болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **ХО ШИ МИН**

Даштыкы Херектер Министри **ФАМ ВАН ДОНГ.**

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ

Кыдатка алды айларда

ЛЕНИНГРАД. Комплексилиг экспедицияның киржикчилери Кыдат Улус Республикадан Ленинградта ээп келген. Кыдаттың болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиялары ону организастаан. Экспедицияның совет бөлүүн ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү В. В. Попов удуртуп чораан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының зоология болгаш ботаника институттарының ажылдакчылары — ленинградчы эртемденнер Кыдатка чартык чыл болганнар. Юньнань болгаш Сычуань можуларга олар кыдат тускай эртемниглер-биле кады фауннарның болгаш флорларның төөгүзүнүң талазы-биле шинчилел ажылдарын боттандырганнар.

Экспедицияның киржикчилери КУР-га турганының үезинде субтропиктиг болгаш тропиктиг районнарга баргылап, Пекинниң, Кантоннуң, Шанхайның, Чунциннинің болгаш өске-даа хоорайларының эң улуг эртем-шинчилел албан черлеринге чоргулап, хөй-хөй кайгамчыктыг эртем коллекцияларын өөренип, совет эртемниг чедиишкиннериниң дугайында хөй-хөй илеткелдерни кыдат тускай эртемниглерге кылып бергеннер. Делгеренгей материалдар чыгдынган, чижээлээрге, насекомоелериң 60 муң хире хевирлерин болгаш үнүш айманың барык 10 муң хевирлерин чыгган. Чыгдынган хевирлериң дыка хөйү мынчага чедир зоология болгаш ботаника институттарының коллекцияларынга чок турган. Ол материалдарны өөренип көргениниң түңнелдери кыдат болгаш совет эртемнер академияларының ажылдарынга чарлатынар.

Экспедицияның бүгү ажылдарын шылгарангай кыдат энтомолог профессор Лю Цун-ло удуртуп турган. Эртем ажылдакчыларының чоруткан ажылы болгаш сырый харыызаазы акы-дүнма ийи чурттарның ботаника болгаш зоология эртемденнериниң улам ыңайгы чогаадыкчы кады ажылдажылгазынга быжыг үндезини салган.

(СЭТА).

Москва метрополитениң чаа станцияларының төлевилелдери

Москвада Метрополитениң Щербаковск болгаш Фрунзе деп ийи чаа радиустарын тудуп турар. Оларның биргизи метронуң «Ботаника сады» деп станциязындан Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгезинге чедир, а ийигизи «Культураның болгаш дыштанылганың Горький аттыг Төп паркы» деп станциядан Ленин дагларында Москваның күрүне университединиң бажыңынга чедир шөйлүп чоруткан. Шүгүмнүң узуну ниитизи-биле 12 километр болуп турар. Маңаа метронуң 9 чаа станцияларын туткан турар.

Сентябрь 2-де архитекторларның Төп бажыңынга метрополитениң Щербаковск болгаш Фрунзе радиустарының конкурска кирген төлевилелдериниң чугаалажыышкыны болган. Аңаа Москваның сураглыг зодчийлери, инженерлери, конструкторлары, метро тудуунуң, метрополитениң болгаш төлевилел организацияларының ажылдакчылары киришкеннер.

Конкурска Москваның, Киевтиң болгаш Риганың архитекторларының ажылдан кылганы 86 төлевилелдерин кирген.

Архитекторларның Төп бажыңының залдарынга метрополитен станцияларының конкурска кирген төлевилелдериниң улуг делгелгезин тургускан.

(СЭТА).

Каховка ГЭС-тиң тудуунда

ЧАА КАХОВКА. Каховка ГЭС-тиң тудугжулары СЭКП-ниң XX съездизинге төлептиг ужуражыры-биле белеткенип турар. Бо хүннерде ажылчыннарның хөй нуруузу ээлчег дургузунда 2 — 3 нормаларны күүседип турарлар.

Болдыревке удуртурган эптекчилер бирги гидроагрегаттың эптээшкинин сентябрь 21-ге чедир доозар дээш ажылдап турарлар. Сентябрь 5-те роторну турар черинге тургузарының белеткелин доосканн.

Бирги агрегатты шылгаары-биле Каховканың суг шыгжамырынга сугнун чогуур курлавырын тургузары дээш демисел плотина тудуушкунуның участогунда үргүлчүлеп турар. Тудугжулар чер чалды суг деңнелинден 8 метр чедир бедидир салган болгаш даш-биле быжыглап кылганнар.

(СЭТА).

Чаа мартен суугу

ДНЕПРОДЗЕРЖИНСК. Дзержинский аттыг металлургия заводунда чаа күчүлүг мартен суугуну тургускан. Мартенни хуусаазындан ийи неделя эрте туткан.

Ооң бүгү-ле ажылдарын механизастаан.

(СЭТА).

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелдериниң ажылын бедик темпиже

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА ТАРАА ДУЖААЛДАЗЫНЫҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ

1955 ч. сентябрь 10-да (хуу-биле).

1. Каа-Хем	120,4
2. Кызыл	88,9
3. Барыын-Хемчик	76,8
4. Бай-Тайга	74,8
5. Чаа-Хөл	72,0
6. Эрзин	69,4
7. Бии-Хем	67,0
8. Улуг-Хем	64,4
9. Чөөн-Хемчик	62,5
10. Сүт-Хөл	57,9
11. Таңды	57,5
12. Тес-Хем	42,7
13. Өвүр	3,8

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЫҢ МЕДЗЗЗИ

1955 ч. сентябрь 10-да (хуу-биле)

1. Тожу	100,0
2. Эрзин	72,4
3. Каа-Хем	60,5
4. Тес-Хем	59,5
5. Чаа-Хөл	56,9
6. Улуг-Хем	50,7
7. Кызыл	47,1
8. Сүт-Хөл	46,9
9. Таңды	46,0
10. Бии-Хем	44,1
11. Чөөн-Хемчик	43,8
12. Барыын-Хемчик	42,9
13. Бай-Тайга	37,2
14. Өвүр	28,0

ОБЛАСТЫҢ РАЙОННАРЫНДА СИГЕН АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЫҢ МЕДЗЗЗИ

1955 чылдың сентябрь 10-да (хуу-биле)

Районнар аттары	Белеткээн сиген	Салган силос
1. Эрзин	96,1	76,1
2. Өвүр	94,3	80,8
3. Каа-Хем	91,8	47,4
4. Чаа-Хөл	83,7	57,4
5 Бии-Хем	83,7	35,6
6. Тожу	82,8	84,9
7. Чөөн-Хемчик	75,5	73,1
8. Кызыл	67,5	50,9
9. Сүт-Хөл	60,5	71,4
10. Барыын-Хемчик	58,6	43,1
11. Тес-Хем	55,8	12,2
12. Таңды	54,5	9,5
13. Улуг-Хем	54,4	34,5
14. Бай-Тайга	37,5	26,0

КҮСКҮ ЧЕР АҢДАРЫЛГАЗЫНЫҢ МЕДЗЗЗИ

1955 чылдың сентябрь 10-да (хуу-биле).

Районнар аттары	Андартынганы
1. Улуг-Хем	96,8
2. Каа-Хем	74,2
3. Чаа-Хөл	66,2
4. Барыын-Хемчик	50,3
5. Чөөн-Хемчик	44,9
6. Тес-Хем	44,6
7. Таңды	33,4
8. Кызыл	32,4
9. Сүт-Хөл	24,7
10. Эрзин	21,0
11. Бии-Хем	11,2
12. Бай-Тайга	5,3
13. Тожу	—
14. Өвүр	—

Күрүнеге дужаар тараазын дооскан

САМАГАЛДАЙ (Телефон-биле). Тес-Хем районда улгаттыр каттышкан Ленин аттыг колхозтуң тараазы бо чылын чаагай үнген. Эрткен чылын гектардан 13 центнер дүжүт алган, а ам ортумаа-биле 15 центнер болуп турар. Райкүүском даргазы эш Чадамбаның редакцияга дыңнатканы болза:

— Колхозчу тараажыларның механизаторлар-биле чаңгыс эп-сеткилдиг күш-ажылы улам калбарган. Тараа шөлдеринде 4 комбайн агрегаттарындан аңгыда хол кадыырлыг 65 кижи ийи кезек черде ажылдап турар. Колхоз күрүнеге дужаар тараа планын сентябрь 10-да дооскан. МТС-тиң ажылдаанынга натура төлевиринге тараа киирилдезин 5 автомашиналар соксаал чок сөөртүп турар.

* * *

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Тараа дужаарының күрүне планын Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артели (даргазы эш Глотов, партия эге организациязының секретары эш Натпит-оол) 102,4 хуу, Киров аттыг көдээ ажыл-агый артели (даргазы эш Мактар, партия эге организациязының секретары эш Доржу-оол) 101,1 хуу күүседкен.

«Күш-ажылдың хостуу» колхоз 2451 центнер, Киров аттыг колхоз 2705 центнер тараазы күрүнеге дужааганнар. Күрүнеге тараа садары ол колхозтарда үргүлчүлеп турар.

АЖААЛДАНЫ ДҮРГЕДЕДИР

Чөөн-Хемчик районнуң колхозчу тараажылары биле Чадаананың машина-трактор станциязының механизаторлары дүжүт алыышкынын болгаш күрүнеге тараа белеткелин деминг чорудуп турар. Механизаторларның хөй нуруузу тараа ажаап алыышкынының темпизин улам шапкынчыдып турар.

Сталин аттыг колхозтуң дүжүт алыышкынында ажылдап турар комбайнер эш В. Булгаков 5 хүннүң дургузунда «Сталинец-6» комбайн-биле 102,87 гектар черниң тараазын ажаап, оон 1061,67 центнер дүжүттү бастырган, 25 килограмм кывар чүүлдү камнап алган. Ол-ла колхозта «С-4» комбайнның башкарыкчызы эш С. Экендей 7 хүн 65,72 гектар тараанны ажааган. «Коммунизмче орук» колхозта ажылдап турар комбайнер эш К. Полещук «С-6» комбайн-биле 6 хүнде 146 гектар тараа культураларын, база «С-6» комбайнның башкарыкчызы эш А. Копанев 9 хүн 266 гектарны ажааган. Ол ышкаш «Искра» колхозта ажылдап турар комбайнер эш Кононов «С-6» комбайнның хүнде ажылынын бүдүрүкчүлүүн 25 гектарга чедирип, дөрт-ле хүн 110 гектардан 1320 центнер тараанны ажаап бастырган. Ол ышкаш мурнакчылар хөй.

Мооң-биле кады дүжүт алыышкынында болгаш күрүнеге тараа белеткелинде улуг хожудаашкын болуп турарын база айтыр херек. Район дүжүт ажаап алыышкынының планын сентябрь 5-ке чедир 23 хуу күүседкен. Бо чорук чамдык колхозтарның удуртукчуларының тараа бышпаан «чиг» дээш бо ажылды узамдыктырганында. Чижээ, Жданов аттыг колхоз (даргазы эш Дамбар, суму Соединиң даргазы эш Кызыл-оол) дүжүт ажаап алыышкынынче август 13-те кирген, а бо хүннерде чедир 910 гектар тараазынлан чүгле 151 гектарны ажаап алган. Калинин аттыг колхоз (даргазы эш Дакпай, суму Соединиң даргазы эш Бора-Кеже) 769 гектардан чүгле 117 гектарның тараазын ажааган. «Большевик» колхозтуң (даргазы эш Кылын-оол, суму Соединиң даргазы эш Дамдын-оол) тараазының 79 хуузу ам-даа сыпта хевээр.

Дүжүт ажаап алыышкынын «Кызыл тараачын», «Октябрьның 30 чылы» колхозтар 17—18 хуу, а «Искра» колхоз чүгле 11 хуу күүседип турар. «Искра» колхозтуң удуртукчулары эштер Доктугу, Шынгыр-оол, суму Соединиң даргазы эш Чигир-оол тараа кезилдези элек, ам-даа бышпаан дээш ажаап алыышкынче хожудап кирген. Ол колхозтуң тараазы быжыдындан эрткеш, ам сывында углуп туруп берген.

Чамдык колхозтарда шыыглыг шаңнар белеткетинмээн, ылаңгыя Жданов аттыг, Сталин аттыг, «Октябрьның 30 чылы» колхозтарда бастырган тараалар ажык шаңнарда үрелип турар. Тараа ажаап алыышкынының хожудап турарының кол чылдагааны удуртулганың кошкаанда, күш-ажылдың организастыын багай тургусканында.

Чадаана МТС септелгезин чавыс шынарлыг чорутканындан чамдык комбайннар үрелгеш, ажыл чок куруг туруушкунга хөй таваржып турар. «Кызыл тараачын» колхозта ажылдап турар самоходтуң комбайнери эш Бабич ажаап алыышкынының эгелинден бээр 30 шакта куруг турган. «Октябрьның 30 чылы», Ленин аттыг колхозтарда комбайннарның башкарыкчылары эштер Седип биле Кудь 10—10 шактарда ажылдаваан. Эш П. Рединниң башкарганы «С-4» комбайн («Кызыл тараачын» колхозта) 20 ажыг шакта куруг турган. Ооң уламындан Реднин 11 ажыл хүннеринде чүгле 76 гектарның тараазын ажааган. Ол аразында 762 килограмм кывар чүүл чарыгдатынган.

«ДТ-54» тракторнуң одалга аппаратуразының үрелгининден комбайнер эш К. Полещуктуң «С-6» комбайны 48 шакта куруг турар ужурга таваршкан. Комбайнарның куруг туруушкуннары өске-даа чылдагааннардан болгулап турар. Калинин аттыг колхозта «С-4» (комбайнер эш Доржу), база «С-6» (комбайнер эш Скляров) комбайннар, трактор бригадазынче кывар чүүлдү ей-шаанда чедирбээнинден элээн каш хүннерде куруг тургулаан, ылаңгыя эш Доржуның комбайны үрелгени-биле катай 67 шак куруг турган, аңаа техниктиг дузаны ей-шаанда көргүспээн.

Күрүнеге тараа дужаалгазы болза, политиктиг чугула ажыл болур. Ындыг турбуже, тараа белеткели районда дыка багай чорун турар. Сентябрь 5-ке чедир тараа дужаарының күрүне планын район чүгле 45,8 хуу күүседкен. Ылаңгыя «Искра» тараа дужаалгазын чүгле 12,2 хуу, Жданов аттыг колхоз 29,8 хуу, Сталин аттыг колхоз 30,2 хуу, Ленин аттыг колхоз 33,1 хуу күүседкен. Күрүнеге тараа дужаалгазынче колхозтарның кошкак кичээнгей салып турарын ол бүгү фактылар хереченип турар.

Колхозтар баштаар черлери, партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары амгы кичээнгейни дүжүт алыышкынын болгаш күрүнеге тараа белеткелин дүргедедиринче угландырары чугула. Партияның XX съездизинге алдаржыткан социалистиг чарышты улам калбартыр херек. Ажылдың темпизин мурнакчыларның деңнелинге бедидери дээш удуртулганы экижидери негетинин турар.

С. МОНГУШ.

Мобилизацияда кижилерже кичээнгей салыр

Таңды районда «Элегес» совхозтуң тараа шөлү чыл бүрүде-ле өзүп турар. Совхозтуң тараажылары бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрген. Дүжүт ажаап алыышкынын түргедедир сорулга-биле Кызылдан четчир санныг автотранспортту болгаш кижилерни ынаар мобилизастаап. Совхозта барган машиналарның чолаачылары болгаш Кызылдың садыг-кооперация школазының студентилери дүжүт ажаап алыышкынынга кызымак ажылдап турарлар.

Ындыг турбуже, совхозтуң дүжүдүн ажаажыры-биле мобилизаска келген кижилериң амыдыралынче, оларның күш-ажылын шын организастаарынче совхозтуң директору эш Берсенев, партия эге организациязы, профэвилелиниң ажылчын комитеди кичээнгей салбайн турар.

Автомашиналар чолаачыларын чурттаар бажың-биле хандырбаан, оларның бир чамдыызы совхозтуң ажылдакчыларының бажыңнарында, бир чамдыызы машиналарының кабиналарынга даштыгаа хонуп турарлар. Ынчаарга Кызылдың садыг-кооперация школазының студентилери библиотека бажыңында, орун-дөжек-даа чок, саваң деженип алгаш хонуп турарлар.

Совхозта столовая чүгле тус-тус шактарда ажылдап келген. Таңды бир чугула ажылга бичии-ле озалдаан чолаачыларны столовая чемгербейн турар. Ооң-биле чергелештир столованың кылып турар аъш-чеминиң шынары куду, чугула чемнер ында чок болгулаары ховар эвес таваржып турар.

Совхозтуң дүжүт ажаалгазында ажылдап турар кижилериң күш-ажылын эки организаставаан. Ооң түңнелинде автомашиналар тараанны чүүрерин, дүжүрерин манап, ажыл чок туруп, хөй-хөй шактарны хей черге чидирип келген. Бо четпестерни чайладырының хемчеглерин алырын совхоз директору эш Берсеневка каш-даа катап чугаалап, саналдаан бис, ынчалзаа бистиң саналывысты тоовааан болгаш четпестерни чайладыр дугайында кандыг-даа хемчег албаан. Эш Берсеневтуң мындыг четпестериниң дугайын совхозтар министерствозунуң области төлээзи эш Коңгарга база чугаалаан бис. Эш Коңгар ону база-ла херекке албайн эртирген.

К. КРАСОВСКИЙ.

Шефчилериниң күжүн чөп ажыглаар

Кызыл районнуң колхозтарынга хоорайның бүдүрүлге, албан организация черлериниң ажылчын, албан-хаакчылары шефтээшкин-биле улуг дузаны көргүзүп келген болгаш моон соңгаар-даа көргүзер.

Область судунуң болгаш область прокуратуразының ажылдакчылары бо чылдың сентябрьның 5—6 хүннеринде Баян-Хем колхозка шефтээн.

Шефке 20 кижи 1,5 хүн иштинде ажылдааш, серилиг ийи шаңның кырын саваң-биле дуглаан, элээн хөй тараана арыглаан болгаш машинадан тараана дүжүрер, машинага чүүрер ажылды ол үениң иштинде үзүктел чок күүседкен. Помидорну сыныдан турун бөлбүшаан, бир машина чыыгу помидорну складка эккен берген. Бир кезек кижилер чимис садынга 0,75 га черге кызыа чогуур ажылдарны кылып күүседкен. Шефчилерден эштер Лешкова, Попова, Овчарова, Фомина олар эң эки ажылданнар.

Бо шефчилер ол колхозка ийи хүн иштинде ажылдаар дээш барганнар. Ынчалза-даа оларның ажылының бүдүрүкчүлүүнге ол колхозтуң удуртур ажылдакчыларының организас чок болганы улуг доктаны таварыштырган. Сентябрьның 5-те шефчилер эртен эрте ажылдап кириптеринге беленин колхоз даргазынга баш бурунгаар дыңнаткан турган. Ынчалза-даа дарга шефчилерни каяа ажылдадырын боданып, шиитпирлеп албаанындан шефчилер чүгле хүндүскүнүң 12 шакта ажылдап эгелээш чартык хүнүң ында-ла чидирген. Помидорну складче сөөртүп турган кижилер кладовщик ажылда чок болганындан ийи шак иштинде маңаанар. Помидорну складка дужаганының соонда шефчилерге кылдыртыр ажыл база-ла бир шак иштинде тывылбаан.

Бир эвес мындыг четпестер турбаан болза, шефчилер колхозка оон ыракта хөй ажылды кылып бээри чугаажок турган. Колхозта кылыр ажыл чок эвес, хөй. Бо чорук организас чок байдалдан болган.

С. ШАЛЧИМА.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ДЕЛГЕЛГЕЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНИҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

Колхоз хожудангай турганындан канчап мурнакчы апарганыл*

Ю. ОМЕЛЬЧЕНКО,
Ленинград областың Кингесепский районунуң Димитров аттыг колхозунуң даргазы

Эштер! Сөөлгү үеде парлалга Димитров аттыг колхозту болганчок-ла бижип турар. Хей-ниитиниң ындыг кичээнгейин ол канчап чаалап апканы? Херек болза, ол артель ийи ажыг чылдар мурнунда Ленинград областың хожудангай ажыл-агыйларының бирээзи турган, а ам ол чечектелиишкиниң делгем оруунче кирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде бистиң суурларывыстың хей кезии өртетинген, бүдүрүлге тудуглары үретинген турган. Ол чорук колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларынга хора чедирген. Ооң херечизин дараазында саннар көргүзер: тараа культураларының дүжүдү бир гектардан 1952 чылда безин үгле 6 центнер, ногааларныы—10 центнер, картофельдии—3,3 тонна болган. Бир инектен ортумаа-биле артель чылда 900—1000 килограмм сүт ап турган. Ажыглалда кирген черлериң бир гектарындан орулга 175 рубльден ашпайн турган. Мал болгаш үнүш ажылдарының продукциязын садыглап сайгарганындан 1952 чылда үгле 400 муң рубль алдынган. Колхозчуларның күш-хүнүнге кончуг эвээшти төлеп турган. Ынчаарда артельдиң ажыл-агыйын хөгжүдеринге кижилериң материалдыг сонуургалы чок турганын дорт чугаалаар херек.

Ажыл-агыйның продуктулуу куду болганындан күш-ажыл төлевири база куду болуп турган. Ындыг болганда, күш-хүнүн долу төлевирлиг болдурар төлээде, дүжүттү бедидер херек, а дүжүттү бедидерде, кижи бүрүзү эки ажылдаары эргежок чугула. Артель хагдынчак чүве дег апарган. Ындыг байдалга ооң ыңай артыш калып болбас турган. Колхозтуң ачы-хавыязы болза, ол кыска хуусаа дургузунда ук хагдынчак байдалдан үнүп шыдаавы болур.

Ол канчап болу бергенил? Ону тайылбырлаарда, колхозка мээң келгениниң төөгүзүн база сактыры эргежок чугула. Бодум Армавир хоорай чурттуг кижи мен. Мурнунда көдээге черле чурттап чоруп көрбээн болгаш көдээ ажыл-агыйны билбес чораан мен. Ленинград университединдоосканым сөөлүнде чайгы практикам үезинде колхоз-биле танышкан мен.

Артельдиң берге байдалын көргеш, тоон көрбейн баар аргам чок апарган. Колхозчулар-биле беседалажыр ужур таварышкан. Оларның аразында ажыл-херек дээш бүгү сеткил-сагыжындан аарыг турар хей-хей кижилер бар болган. Чогум-на ынчаарда оларның-биле ажылдаар күзел меңээ тыптып келген. Мени колхозка хүлээп алыр дугайында билдириишкин кирген мен. Мени хүлээп алган болгаш удаваанда колхоз даргазынга соңгаан. Колхозтуң ниити хуралынга чамдык колхозчулар мээң аныямдан шала чигзинип, боттарының иштинде мынчаар бодап турганнар: «Аныяк-даа болза, эртемниг-дир, ынчалзажок дуржулгазы биче, колхозту үүжүвеге-даа чедирип болгай. Бисте ажыл-херек алыс багай, улам дорайтай бээрийне». Ынчалза-даа, ындыг чигзиниишкиннер турзажок, хуралдан мени даргага соңгуп каан.

Ынчалдыр 1952 чылдың декабрь 17-де даргага соңгутурган мен, а ооң сөөлүнде ийи неделя эрткенде мал чиир чем төне берген. Мал аштап өлүр-дүр деп хей-хей кижилер бодап турган. Үүнү канчаарыл, канчап аргаданып үнерил?—деп боданыр ужур таварышкан. Колхозчу активчилериң сүмезин ёзугаар ыяш будуундан мал чеми белеткеп эгелээн бис. Будук—сиген-даа, клевер-даа эвес-ле болгай, ынчалза-даа арга-чадаарда ол безин дузалаан. Малдың чамдыызын брактаар ужурга таварышкан. Брактаан малдарны садыглап саргаш акша алган бис, ону мал чеми садып алырынга база колхозчуларның күш-хүнүнге авансы кылдыр бээринге чарыгдаан бис.

Артельдиң хей-хей кежигүннери авансы алырын чаңчыл болбаан херек кылдыр көрүп турганын айтыр херек. Чамдык колхозчулар авансы алырындан ойталап-даа турган. Ынчалза-даа удаваанда кижилер ол хемчегниң ажыын биле берген болгаш күш-ажылга кызымак чоруун көргүзе берген. Бир тээ кижилер күш-ажылга кызымак апарган чүве төлээде, олар хей продукцияны бүдүрүп турар апарган. Артельдиң агар санынга акша түүү көвүдеп эгелээн. Ооң кезии база-ла мал чеми садып алырынга, өске кезии—колхозчуларга авансы бээринге үнүп турган. Бүдүрүлгеге кижилериң материалдыг сонуургалы биске ынчалдыр чоорту өзүп турган. Ол бүгү сөөлүнде баргаш дүрген хөгжүлдеге кирген ажыл-агыйны быжыглаарынга арганы берген.

Ол мээң ачы-хавыям бе ынчаш? Мээң ролюм бары чөп-ле. Ынчалза-даа ол дээрге кол нуруузунда колхозтуң мурнакчы кижилериниң шын болгаш эргежок чугула деп санап турган түүлдерин амыдыралга чорударынга мен кызымаккай дузалап турганымда болур. Үүгле бодунуң угаанынга идегээр дарга багай дарга болуруун практика көргүзүп турар. «Бир угаан—эки, а ийи угаан—улам эки» деп орус үлегер чугааны кижи бүрүзү утпас херек. Бүгү коллективтиң билир чүвезин чаңгыс кижи кажан-даа билип шыдавас.

Ам бистиң чедиишкиннеривистиң экономиктиг талазын көрүп көрээлицер. Оларның үндезининде чөп-шын санап көрүшкүн, өскээр чугаалааргa ажыл-агыйның азы культураның кайы-бир адырының хөгжүлдезиниң ажыктыг талазын тодарадыры чыдып турар. Ажыл-агыйның азы культураның кайы-бир адырындан алдынган үүгле акша орулгазының дугайын чугаалаар болгаш өскениң дугайын: ол орулгаларны алырынга кандыг чепсекхерекселдер болгаш каш күш-хүннери чарыгдатынын турарын уттуштар удуртукчулар шын эвес кылып турар деп бодап турар бис. А бистиң колхозчуларывыс ол херекти мынчаар көрүп турарлар: ажыл-агыйның азы культураның кайы-бир адыры орулгалыг бе, ажыктыг бе, өскээр чугаалаарга үндүрген күштен ол хейну бээр бе азы эвээшти бээр бе. Бистиң артеливистиң амыдыралындан бир чижекти ап көрээлицер. Биске хой ажылы эки-ле дөгүвейн турган. Бистиң байдалдарывыска хойну тургузу азыраары сес ай үргүлчүлээри билдингир болгай. Ол үениң дургузунда хойлар чеже чем чиирил? Бир хойга-ла чижек-биле алырга 500 килограмм сиген хереглетинер. Ол дээрге—30 пуд болур. Бир пуд сиген өртээ ол чылдарда 2 рубль турган. А бир хойдан 1,5—2 килограмм дүк алдынын турган. Ындыг болганда, бир килограмм дүктүң өртээнге колхоз 125—150 рубль чарыгдаар турган. Хой ажылын хөгжүдери колхозка ажыктыг бе ынчаш? Чок.

Чылда бир инекке 500 рубль чарыгдалдыг 2—2,5 тонна сиген болгаш концентраттар негетинери санатынып көрдүнген. Ол мал чемнериниң өртээ ийи муң хире рубль болур. Эки чемгерер болза, чылда бир инек 2,5—3 муң килограмм сүттү хостут бээр болгай. Ону саткаш, 4,5 муң рубль орулганы ап болур. 2—2,5 муң рубль чарыгдал үндүрерге бир инек-ле 2,—2,5 муң рубль орулганы бээр апаар ышкажыл.

Ынчангаш, бажан колхозчулар ажыл-агыйның адырларының экономиктиг ажыын санап болгаш деңнеп көргеш, колхозка хой ажылы эвес, а сүттүг улуг малды өстүрери ажыктыг-дыр дээрзин көргеп. Шын планнаашкынның ажыктыы ында болур деп бодап турар мен. Ажылхеректи ынчаар көөр чорук колхозчуларның чогаадыкчы инициативазын хөгжүдер, эң хей санныг бараанныг продукцияны алырынга арганы бээр.

Мал чемнерин бүдүрериниң ажыктыын тодарадырынга база ындыг арганы хереглээн бис. Мал чеми единица деп үү?—дээрзин билир боор силер. Ол дээрге—чемгир талазы-биле 1 килограмм сулага деңнежир мал чемниниң саны болур. Бистиң колхозувуска тарааның мал чеми единицазы 92 копеек чарыгдалдыг болуру 1954 чылда тодаратынган. Тараа культураларын өстүрериниге бисте байдал кызыгаарлатынган. Ынчангаш тарааның бот үнези бедик. Картофельдиң мал чеми единицазы биске 57 копеек чарыгдалдыг болган. Бистиң байдалдарывыска мал чемгериниге тараа биле картофельдиң кайызы ажыктыгы?

Ам силостуң бот үнези кандыг болуруун көрээлицер. Кукуруза силозунуң мал чеми единицазы бистиң колхозка 12 копеек чарыгдалдыг болган. Ындыг болганда, бир эвес бис үүвени баш буруңгаар көрүп билир турган болзувусса, эрткен чылынна кукуруза тарылгазын дыка калбартыр болгаш эң чиик өртектиг сүт алыр турган ийик бис. Кукурузаның канчаардаа аажок улуг ужур-дузазын өөренип көрбейн турганывыс ужурундан колхоз сүт-бараан фермазындан 400 муң хире рубльди чедир албаан. Ындыг чедир көрбес чорук колхозка дорт каража болур.

Эрткен чазын үүгле 27 гектар черге кукуруза тараан бис. Ооң-биле кады бир участокту багай черге кылган бис. Кукуруза үнмейн барза, багай үүве болбас деп бодаан бис. Бистиң манап турганывыска удурланыштыр дүжүт эки болган. Бир гектардан 41 тонна силос дүжүдүн алган бис. Оон аңгыда тарылганың чамдык гектарларынга кукуруза бажы өскен. Оларны аңгы ажаап алган бис. Бир гектардан 60 центнер ажыг кукуруза тараазы алдынган. Эң чиик өртектиг мал чеми болбушаан, кукуруза колхозка улуг ажыкты берген. Мал кукуруза силозун кончуг эки чип турар болгаш бодунуң продуктулуун дүрген улгаттырып турар.

1953 чылга бодаарга эрткен чайын биске бедүүн чемнер эвээш белеткетинген турган. Ындыг болзадаажок, кукуруза силозу барының ачызы-биле эрткен чылдан бо чылын хей сүт саап алган бис. Бир эвес 1954 чылдың мартта 50 муң ажыг литр сүт алдынган болза, бо чылдың мартта сүт саалдазы 105 муң литр четкен. А инектер саны бо чылын-даа, эрткен чылын-даа дөмей турган.

Колхоз тудуунуң дугайында каш сес чугаалаксап тур мен. «Баштай эки тудуп алгаш, ооң сөөлүнде көжүп кирер мен» деп чугаа болганчок-ла дыңналыр турган. Тудугже хей хандыкшып турар кижини колхоз даргазы чамдыкта эки кижи деп санаар. Ол шын бе? Шын-на харын, ынчалза-даа ол үүгле тодаргай деңнелди чедип алган ажыл-агыйга, четчир санныг быжыккан ажыл-агыйга хамааржыр. Колхоз бүрүзү тудар ужурлуг, ынчалзажок шыңгыы санап көрүшкүннүг болур херек. Чижээ, депиже-ле чаа инек кажаазы, бызаа кажаазы болгаш хаван кажаазы тудуп эгелээш, бис бо херекке элээн чазыпканывысты ам билип турар мен. Чаагайжыдыр туттунган мал тудуглары—улуг херек. Ынчалза-даа малдың бедик продуктулуу чүүн-даа мурнунда мал чемниниң элбекшилинден хамааржыр. Эргежок чугула апарган таварылгада малды эрги кажааларга-даа тургузуп, эки чемгерип, бедик продуктулуг болдуруп болур-ла болгай. Кончуг эки мал кажаалары тудуп алган-даа болзувусса, мал чемин эвээштп белеткеп алган бис. Ооң түңнелинде бир инектен ортумаа-биле үүгле 2,5 муң литр сүт саап алган бис. Ындыг болганда, баштай силос дерилгелери кылып алыры, хей чулуктуг чемнерлиг болуру чугула турган, ынчаарга хей бараанныг сүттүг болур турган бис. Бодун дүрген шынзыктырар ажыктыг түүлдерни бирги эвлчегде тудар херек дээрзин мооң-биле чугаалаксап тур мен.

Колхозтуң эрткен чылдагы орулгазы—3.087 муң рубль. Кажан ол 6—7 миллион чедерге, ынчаарда бис улуг тудугну калбартыр бис.

Сөөлгү ийи чылдарда бистиң ажыл-агыйывыстың экономиказынга өске кандыг өскериилделер болганыл? Картофельдиң дүжүттүү бир гектарга 3 тоннадан 15,5 тонна чедир, ногааларныы—10 центнерден 27 тонна чедир өскен. Сүт саалдазы 1,1 муң литр турганындан 2,5 муң литр чедир улгаткан. Тараа культураларының дүжүттүү мурнуку деңнелинге хевээр арткан.

Бистиң байдалдарывыска кол үүве—сүттүг мал ажылы, картофель болгаш ногаалар. Ажыл-агыйның көдүрлүүшкүнүнүң бирги чылын сүттен эгелээн бис, ийги чылында эрте быжар ногаалар болгаш картофель өстүрерин колдаткан бис. Ам тараа өстүрерин холга алыр бис. Үүгле ынчалдыр, кол звенону холга ап турган, ниитиниң ажыл-агыйының бүгү адырларын сайзырадып болур.

Ажыл-агыйның эң орулгалыг адырларын холга алгаш, өске адырларның хөгжүлдезинге чыылданы дүрген турган болур. 1953 чылда артель бир-ле дугаарында 1.340 муң рубль орулга алган. Ол түңге үнүш ажылындан үүгле 57 муң рубль кирген. Өске акша-хөреңгилер мал ажылындан алдынган. 1954 чылда үнүш ажылындан 1.400 муң рубль алдынган. Ындыг шураашкын ажыл-агыйының кол адыры—мал ажылының чедиишкиннеринге үндезилеп болдунар аргалыг апарган.

Колхозчу бүдүрүлгениң хөгжүлдезинге канчаар-даа аажок улуг рольду күш-ажылды шын организастаары болгаш төлээри ойнаар дээрзин практика көргүскен. Бисте шагда-ла колхозчуларга ай санында авансы бээри чорутунуп турар. А ажылдарның чамдык үелеринде колхозчулар 10 хонгаш-ла авансы ап турган. Ай санында авансы бээр чорук үүгле кижилериң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнге эвес, харын артельдиң сан талазыбиле составынга чаагай саңлдарлыг болган. Бир эвес 1953 чылда колхозка өгбүлезиниң ишти-биле катай 600 кижи санатынып турган болза, 1955 чылда 900 апарган. Бригадирлериң болгаш колхоз даргазының күш-ажыл төлевириниң системазы элээн өскертинген. Мээң ажыл төлевирим ам артельдиң акша орулгазындан болгаш колхозтуң бүдүрүп турар продукциязындан хамааржыр. Бир миллион рубль акша орулгазы бүрүзүнден-не мен айда 400 рубль ап турар мен. Оон аңгыда ажыл-агыйның адырларының продуктулуун барымдаалап меңээ күш-хүнүн санап берип турар. Ынчангаш артель хей орулга алзын дээш мен материалдыг сонуургалдыг мен.

Бисте бригадирлер база-ла боттарының бүдүрген бараанныг продукциязының санын барымдаалап ап турар. Артельдиң продукцияны рынокка эвес, а иштики хереглелге, чижээ, чемге, бүдүрүп турар кежигүннери дүжүт дээш төлевир алыр. Дүжүт планын каш хуу чедир күүсетпээн болдур, оларның күш-хүнүнүң төлевири ынча хууга кудулаар.

* Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый делгелгезинге номчаан лекциядан дөпчулап алган.

Малга чем белеткелин боттуг удуртур

Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артели Тес-Хем районда улуг колхозтарның бирээзи, ооң малы 26 муң ажып турар. Ажылының кол адыры мал, ылангыя шак ындыг колхозка үүгле сиген эвес, мал чеминге бүгү тала-биле белеткелдиг болуру чугула.

Колхозтуң бо хүннерде байдалындан алгаш көөрге, мындыг: бедүүн чемнерге белеткетинген сиген 4033 тонна, ол болза, планның үүгле 63 хуузу; кыжын малга эки хоолулуг ногаан чем болур силосту үүгле 130 тоннаны салган; ол ышкаш бо чылын тарааны 45 гектар кукурузазы чайгы ажаалданы багай чорутканындан барык үнмээн, ниитизи-биле үүгле 120 тонна ногаан масса ажаап алган.

Мал ажылын ынчаар кошкак көрүп болбас, СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң шиитпирлерин ол колхозтуң баштаар чери, ында парторганизация дыка четпес боттандырып турарынга үстүнде фактылар херечи болур. Бо талазы-биле Самагалдайның машина-трактор станциязы база четпес удуртуп, техниктиг дузаны багай көргүзүп турар.

* * *

Улуг-Хем районда Сталин аттыг колхоз бо чылын 13 муң центнер сиген белеткээр планныг, а херек кырында үүгле 6500 центнерни белеткээн. Ол ышкаш 750 тонна силостан үүгле 265 тоннаны шыгжап алган. Колхозтуң даргазы эш Хунажыктың редакцияга дыңнатканы болза:

— Ниитиниң малынга чем белеткээр чугула ажылдың бисте ындыг хожудаашкыны хамыктын мурнунда колхоз баштаар чериниң четпес удуртканында. Мооң-биле кады Шагаан-Арыг МТС-тиң талазындан шуут дузалашпаанын, мынчага чедир (керээде айыткан турбуже) чаңгыс гектар-даа шөлдүң сигенин ажаажып бербээнин база демдеглээр херек.

Колхозтуң сиген ажылында амгы үеде 3 ат машиналары, хол кадыырларлыг 10 кижи ажылдап турар болза-даа, темин багай, күш-ажылдын чуруму четпес тургустунган. Мооң уламындан колхозтуң 54 гектарда тараан кукурузазы амдыгаа чедир сыпта турбушаан, ооң үнүжү база эки эвес.

—⊙—

Силос салыышкыны

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артели 130 гектар кукуруза тараан, үнүжү багай эвес болган. 60 гектар кукурузаны кескеш, 730 тонна силос салган.

И. КҮДЕР-ООЛ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг школазының өөреникчилери болгаш башкылары Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң мал чеми белеткээр ажылынга улуг дузаны көргүзүп турар.

Чоокта чаа 200 ажыг кижи 30 гектар кукурузаны сиген кезер машина-биле болгаш хол кадыырлары-биле кескеш 63 тонна силосту салып берген.

О. МУНЗУК.

* * *

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхоз бо чылын 92 гектарда тараан кукурузазын сентябрь 9-ка чедир бүрүн ажаап алган. Мооң-биле кады чайгы ажаалданы багай чорутканындан үнүш эки эвес болганын база айтыр херек.

Колхозтуң эш Кенденге удуртурган 12 кижи составтыг звенозу кукуруза силостаарын база эки организастаан. Кукурузаның ногаан массазын кээндектей доорап тургаш, 3 оңгарларга 300 тоннаны шыгжаан.

—⊙—

Көдээ библиотека

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг колхозунда библиотеканың литература фондузу көвүдеп турар. 9050 ажыг янзы-бүрү номнар бар. Область болгаш төп солунларны ап турар.

Библиотеканың эргелекчизи комсомолчу эш Жукова номчукчуларга тайылбыр ажылын чорудуп, оларның номчулга конференцияларын эрттирип турар. Библиотеканың доктаамал номчукчуларының саны 120 ажып турар.

Эш Жукова колхозтуң хову турлагларынче, фермаларынче көжер библиотекачыгаштарны организастап турар.

С. СОТНАМ.

—⊙—

Клуб ажылын сегидер

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң клубу (эргелекчизи эш Дамдын-оол) кышка удур белеткел, культура-массалыг ажыл чорутпайн турар.

Клубтуң соңга, хаалгалары септетинмээн, печкалары кылдынмаан. Эш Дамдын-оол клубтуң септелгезин чорудар талазы-биле мынчага чедир организастыг ажыл кылбаан, септелгеге хереглээр материалдар тыптынып албаан.

Клубта элээн хей литература фондулуг библиотека бар, эргелекчи чогундан библиотека ажылдавайн турар. Библиотекага эргелекчи тып алыр дугайында эш Дамдын-оол, колхоз баштаар чер, харын районнуң культура килдизи сагыш салбайн турар.

Колхозчулар, эң ылангыя аныяктар культура-массалыг ажылды организастаарын күзеп турарлар. Ындыг болза-даа клубта кандыг-даа оюн түүлдери чок.

М. БОЛАТ-ООЛ.

СҮМЕЛЕЖИП КӨӨРҮ-БИЛЕ

Шын бижилге дугайынд айтырыгны шиитпирлээрин дүргедедир

Амгы тыва дылга, ылангыя ооң словарылыг фондузун элбекшидеринге ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында хүн-бүрү төрүтүнүп турар чаа түүлдер (бүдүрүлгениң чепсек-хереклелериниң болгаш ооң башкарыкчыларының аттары) улуг ойнаашкынны берген дээрзин шын бижилгениң чамдык айтырыгларынга холбаштыр «Шын» солунга түүлдер бижээн эштер демдеглээн.

Шын бижилгениң шиитпирлетинген айтырыглары үүгле дылдың словарылыг фондузун элбекшидери-биле кызыгаарлатынмайн, харын сөстерни (ылаңгыя нарын сөстерни) шын бижиринге болгаш адаарынга өөредип, литературалыг тыва дылдың нормаларын сагып барымдаалаарынга, ону улам ыңай сайзырадырынга дузалап турары маргыш чок.

Ынчанмыже амгы тыва дылдың хөгжүлдезиниң үе-чадаларын болгаш аная хамааржыр уксаа дылдарны деңнештирип, тыва дылдың морфологтуң болгаш фонетиктиг тургузуун шинчилеп, ооң улам ыңайгы, чоорту хөгжүлдезиниң оруктарын көргүзүп турар эштериниң талазындан — хейнүң киржилгезин, ылаңгыя парлалга ажылдакчыларының, дыл башкыларының болгаш өске-даа эртем-шинчилел албан черлериниң ажылдакчыларының массалыг киржилгезин хаара тутпайн, эвээш санныг кижилериниң киржилгези-биле, эң кыска хуусаада тыва орфографияны чырыкче үндүргениниң бээр үр эвес үе эткен. Ынчалза-даа амыдыралдың албадапканы-биле орус-тыва словарьдан эгелээш, хей санныг өөредилге номнарынга, чечен-чогаал номнарынга чедир «эттинмес частырыглар» үнүлей бергилээни хараданчыг-даа, хомуданчыг-даа болган дээрзи номчукчу бүрүзүнге билдингир.

1. Тыва дылдың сингармонизмин ёзугаар өөредип турган башкы, ам чаа орфографияны барымдаалап өөредилге, сингармонизм бодунуң күүзүн оскунуп турар апарган. Чижээ, чиңгетараа, кеккат, кишкулаа. Бир эвес бо сөстер «саржаг», «чеден» ышкаш шак ынчаар каттышкан болза айтырыг өске. Азы чиңгине тыва сөстерниң иштинге ажык эвес ыыткыр үнер-биле дүлей үннерни холуп болбас деп өөредип турган башкы (асбак, асбас, алдынтоос деп биживес, аспак, аспас, алдын-тоос кылдыр бижиир деп турган), «акбалык», «алдынтоос», харын оон дора ойнааркыс, Каракыс деп сөстерге келгеш, ам чүнү сөглээрил? «Ойнааркысты» үнүш дээр бе, дириг амытан дээр бе? «Дефистен коргарлар» ам канчаарыл? Мен бодаарымга сөстерниң кожаланчып келириниге алыскаш тудуштур бижип болбаа дег сөстерни күш-биле тудуштур бижиирин буруу шавар херек.

2. а) «Холахараган», «кызылкат», «каракуш» дээн ышкаш нарын сөстерни үнүш, дириг амытан-дыр деп ылгавайн мурнунда турган чурум ёзугаар хола-хараган, кызыл-кат, кара-куш кылдыр бижиири чөптүг.

б) Каттышкан сан аттары ышкаш (бир муң тос чүс бежен беш чыл, он беш харлыг оод) каттышкаш кандыг бир ужур-утканы илередип турар сөстерни (дыштаныр бажың, аът салыр чер) шуут аңгылаар деп саналга чөпсүнген мен.

а) Кызыгаарлаар артынчылар: ла-ле; на-не-ни болгаш бадыткаарының артынчыларын — дыр-дир-дур-дүр база оон өске хевирлерин (тыр-тир- мурнунга турган сөзүнге чоок х туруп турарын барымдаалааш, м чурум ёзугаар дефистеп би көрзе үүл. Черле, чүгле, деп сөстерге дөмейлежи бээр өске с бар төлээде, оон ылган оларны тудуц бижиирин хевээр артырар деп сана мен.

б) Нарын сөстер-биле (дефистеп жиир) түүлдештир көргеш нарын арт чыларның аразын дефистезе чугу (кайын-ам, харын-аан, харын-де-даан).

в) Өске арткан артынчылар үстүнде бөлүктерден ылгалып турар (бирээде бедүүн, ийиде мурнунга турган сөзүнден харылзаазы ырай берген) төлээде ангылап бижиир деп саналдыг мен.

4. Х, Ф, П, Ш, деп үннерге төнген сөстерге ажык үн-биле эгелээн кожумак ки рерге ону шын бижиринин дугай № 94 «Шында» статья бижээн авт биле каттышышаан, «б» деп үнге төн үлегерлеп алган сөстерге ажык үн-би эгелээн кожумак немежирге «б»-ни эвес «в»-ни бижиир деп немелде бар. (Клубклубу дивес, клуву дээр, штаб-штабы дивейн, штавы). Чүге дээрге бирээде сес болунун бүдүжүн оскунмайн турар, ийиде, үлегерлетинген сөстер ниити дүрүмнерге чагыртыр ужурлуг.

5. Чиңгине тыва сөстериниң иштинге дүлей үннериниң ужуктерин (к, п, с, т, ш, ч) хереглээринге дүүштүр.

Бо дугайында демги-ле автор (к, п, с, т-ни) ийини бижизе кандыгыл деп саналды кирзе-даа, ооң чоок эштериниң (ш, ч-ниң) дугайында чүве ыыттавайн барганы шуданчыг-дыр.

Тыва дылга төрел дыл болур казах дылга даг деп сөстү тау, хүн деп сөстү күн кылдыр бижиир-дир дээш ону өтүнерге болбас, чүге дээрге тыва дыл бодунун хөгжүлдезиниң чогуур үе-чадазында чөптүү-биле (чоннуу-биле) сайзыраан төлээде ол хире чиңгелдени болунга алган деп бодаар мен.

Оон-биле чергелештир үстүнде үннерниң чоок эштери (ш, ч), латин ужук кырынга дапкырлай хереглетинип турган болза, ам «ашак», «ачам» апарганы факт-тыр.

6. Сөөлгү үеде практикадан алгаш көөрге чамдык башкыларның болгаш өөреникчилериниң талазындан «канчайын?», «чоонуйн?» деп айтырыгларга харылзатынар сөстериниң дугайында делгем тайылбыр чок болганы-биле «өөренийин», «дузалажыйын» деп сөстериниң безин долу дыңналып турар «и», «ы» деп ажык ужуун каапкаш, «өөренийн», «дузалажыйн» кылдыр бижип турарын база-ла таварылга кылдыр санап болбас.

Адактың сөөлүнде солунга түүлдер бижип турар эштериниң талазындан орфографтыг словарьны айтырыг шиитпирлетингиже чедир сагыырын сагындырып турар. Ийе, түүлдүг херек, бир тээ од словарь балыдатынган чүве төлээде ону сагып эдереривис албан. Ынчалза-даа айтырыгны принципиальдыг ёзу-биле шиитпирлеп, чоокку үеде бо айтырыгның талазы-биле ылап түңнелди үндүргеш, «Шынга-даа» азы тускай ном кылдыр-даа парлап үндүрерин дыл башкылары негеп турар.

Б. ЧЮДЮК.

Кадрларның чуртталга-амыдыралының байдалынче сагыш салыр

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннарның чуртталга-амыдыралының байдалынче үргүлчү сагыш салып ажылдаарын чер-чериниң партия, совет органнарындан негеп турар. Албан-хаакчыт, колхозчу болгаш ажылчын — бүгү-ле совет кижилериниң чурттаар оран-савазы таарымчалыг болган тудум-на, а оларның ажылдарының үре-түңнелдери улам-на эки болуру кымга-даа билдингир. Ылаңгыя амгы үеде кышка уткуштур ажылдакчыларның чурттаар бажыңнарын хандырган турары, септелгелерни организастаары, оттулар түүлду белеткээри чугула.

Ындыг турбуже ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик райкүүскому (даргазы эш Одан-оол) район төвүнде ажылдакчыларны чуртталга бажыңнары-биле хандырарының чугулазын бюрократыг ёзу-биле көрүп турар.

Чүл дээрге, СЭКП райкомунуң МТС зоназының талазы-биле инструктору эш Төгүс-оолдуң өг-бүлезиниң ишти дөрт ай дургузунда бажың чок чурттап келген. Ол ам «Барлык» совхозтуң септеп турар бажыңының бир бичии өрээлинде чурттап орар. Ол ышкаш Белеткелдер министерствозунуң районда төлээзиниң ора-лакчызы эш Ямбиль үш ай дургузунда чурттаар бажың тыпшаан. Ооң өг-бүлези совхозтуң комбайнери эш Деспижектиң бичии кладовказынга чурттап келген.

Оон ыңай СЭКП райкомунуң МТС зонаның талазы-биле секретары эш Комбу ол ажылга соңгутканындан бээр элээн үр болган. Ооң өг-бүлези ам-даа бажыңбиле хандыртынмаан. Ол амгы үеде совхозтуң чаа туткан шаараш бажыңында чурттап орар.

Совхозтуң чамдык ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери база-ла чуртталга бажыңнары-биле четче хандыртынмайн турар. Ындыг турда-ла район организацияларының ажылдакчыларын совхоз бажыңнарында чурттадып турары база-ла таарышпас.

Ажылдакчыларны чуртталга бажыңнары-биле бүрүн хандырып болур аргалар бар.

Кадрларның чуртталга-амыдыралының байдалын өкжидериниче чогуур кичээнгейни салыры СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомундан негетинин турар. Райком бо дугайында райкүүскомдан негелдени улгаттырар ужурлуг.

К. ИВАНОВ.

„ШЫННЫН“ МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

„Кадрлар-биле ажылды күштелдирер“

Барыын-Хемчик районунуң баштаар чериниң кадрлар-биле ажылды багай турган-ындан хынатынмаан кижилер садыг ажылынга кирип, хей-ниитиниң хөреңгизин самчыгдап турар дугайында шүүмчүлелдиг корреспондекция бо чылдың август 17-де үнген № 165 (3359) «Шынга» парлатынган.

Облпотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы эш Дажы-Норбунуң редакцияга дыңнатканы болза, Базыр-оолду, Тренинни, Таланкинаны садыг ажылындан үндүрген, Таланкинаның хөрээн судче киргеш.

ССРЭ-НИҢ БОЛГАШ ГФР-НИҢ ЧАЗАКТАР ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫ

Эш Н. А. БУЛГАНИННЫҢ чугаазы

Канцлер, дәэргилер!

Эвилелиниң найыслалы — Москдәэрги Канцлер Силерге база Герфедералдыг Республиканың Чазак лерине Совет чазактың өмүнәәзин байыр чедирип тур мен.

Бөгүн әгелеп турар бистиң чугаалажыышкыннарывыстың мурнунда Совет Эвилелиниң чазааның болгаш Герман Федералдыг Республиканың чазааның аразынга ноталар солчуушкуну болган. Бистиң ийи чурттарывыстың аразынга шуут дипломаттыг болгаш садыг, а ол ышкаш культурлуг харылзааларны доктаадын тургузар дугайында айтырыгны чугаалажып көөр деп саналды Герман Федералдыг Республиканың чазаанга Совет чазактың киргени силерге билдингир болгай.

Бистиң ийи чурттарывыстың аразынга таарымчалыг харылзааларны доктаадын тургузары Совет Эвилелиниң-даа, Герман Федералдыг Республиканың-даа эргежыктарынга тааржып турар деп чүвени Совет чазак барымдаалаан. Харылзааларны ынчаар таарыштырары Европага тайбыңны бижыглаарының болгаш улустар аразының харылзааларында дүшкүүрлүг чоруктарны улам ыңай кошкадырының сорулгазынга дүгжүп турар, а ол талазыбиле бистиң чурттарывыстың кайызы-даа алызындан сонуургалдыг болбайн барып шыдавас.

Совет Эвилелиниң болгаш Германияның улустары делегейниң әрткен ийи дайыннарынга әң улуг өлүм-чидимнерге болгаш материалдыг когаралдарга таварышкан. Делегейниң сөөлгү дайынының таварыштырганы канчаар-даа аажок улуг үрелишкиннериң үржүктары ам безин бүрүү-биле чайлатынмаан. Гитлержи әжелекчилериң дайын талазыбиле кем-буруулуг авантюразының түүнелинде боттарының чоок кижилерин чидирген миллион-миллион совет өг-бүлелерге таварышкан чидириглер әң-не аар-берге. Ол авантюрадан миллион-миллион немец өг-бүлелер база каражадан когараан. Ол каража-когаралдар дедир әгитинип шыдавас.

Ийи улустарның аразында харылзааларга өжөөннежир болгаш өскележир чоруктарның үелери оларга чүгле човуланхилинчектерни таварыштырган дәәрзинин дугайын төөгү бүзүредир чугаалап турар. Ынчаарга Совет Эвилелиниң болгаш Германияның улустары чаагай харылзаалардан болгаш кады ажылдажылгадан улуг ажыкты боттарынга үргүлчү тып турган.

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың аразынга таарымчалыг харылзааларны доктаадын тургузарынга Европаның өске-даа улустары база сонуургалдыг. Бистиң чурттарывыстың аразынга харылзааларны экижиде-ринге шаптыктаар, таарымчалыг харылзааларның чогун Совет Эвилелиниң болгаш Барыын Германияның аразынга өжөөннежир чорукту нептередиринге ажыглаар дәәр чамдык бөлүктериң бар планнарынга холбаштыр оларның сагыш човаашкынын илередириниң бүгү барымдаалары бар. Ындыг планнар Европага чаа әң-не үрегдекчи дайынның айылын өзал чокталдырып. Европаның улустарының айылы чок чоруунга кыжаныр турар. Ынчангаш Европага тайбыңны бижыглаарын күзеп турар кижилер Совет Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың аразынга харылзааларны экижидерин күзевейн барып шыдавас.

Кайы-кайызының әрге-ажыктарын бүзүреп көөрүнге болгаш хүндүлүүрүнге үндезилетинген таарымчалыг харылзааларны доктаадын тургузары бистиң чурттарывыстың аразынга тайбың кады ажылдажылгаже орукта моондактарны чайладын база ооң-биле Европаның улустарының айыыл чок чоруун бижыглаарынга идиг бәәр ийик.

Совет улус сөөлгү дайынның үезинде аар-берге каража-когаралдарга болган үрегдетириишкиннерге таварышкан-даа болза, герман улуска хамаарыштыр бәгай сеткили чок. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында эки, найыралдыг харылзааларның дең әргениң, кайы-кайызының бүрүн әргелерин хүндүлежириниң болгаш иштики херектерни холгаарлавастың принциптеринге үндезилээш хөгжүп болгаш бижыгып турарының ол фактызы харын ол дугайын чугаалап турар.

Ынчалзажок, Совет чазак бир тәә ол оортан хамааржыр болганда Герман Федералдыг Республика-биле база эки харылзааларлыг болурун күзәән ийик.

Бир эвес Совет Эвилелиниң болгаш Германияның улустарының әрге-ажыктарын, а ол ышкаш Европага тайбыңны деткириниң әрге-ажыктарын барымдаалаар болза ындыг харылзааларны доктаадын тургузарынга шаптыктаашкынар турбас ужурлуг деп бодап турар бис.

Дөрт күрүнелериң чазактар баштынарының Женева чөвүлел хуралы улустар аразының дүшкүүрлүг чоруктарын чымчадырынга идиг бергени ниитизиннбиле билдингир. Күрүнелер аразынга чоокшулажыышкынга, оларның аразынга әргежок чугула бүзүрежир чорукту доктаадын тургузарынга амгы үеде аргалар әкижәән. Ол чорук бистиң ийи чурттарывыста хөй-ниитиниң калбак деткимчезин болгаш күзел-көрүлдезин тыпканы черле билдингир. Ол чорук бистиң ийи күрүнелериниң аразынга дорт дипломаттыг харылзааларны тургускаш, оларның аразында харылзааларны таарыштырарының әргежок чугулазын улам-на айтып турар.

Германияның чаңгыс-эвин катап тургузар дугайында айтырыг талазы-биле маңаа санал-оналдар солчурунга чөпшәәрежилгезин Совет чазактың илергейләәни билдингир болгай. Ооң-биле кады париж дугуржулгаларының күштүг болуп киргениниң соонда ол орукта тургустунган улуг моондактарны херекке албайн барып болбас, чүге дәәрге ол дугуржулгалар өзугаар Герман Федералдыг Республика сураглыг шериг бөлүглежиишкиннеринде кирген болгаш Барыын Германияны дагын чепсеглеп турар. Оон аңгыда дараазындагы үүлдү онзалап демдеглээр апаар: Германияны катап каттыштырар дугайында айтырыгны шиитпирләәри хамыктың мурнунда немецтериң боттарының херәә, ооң-биле кады Герман Федералдыг Республиканың болгаш Герман Демократтыг Республиканың догуннап турарының тургустунган боттуг байдалдарын херекке алыры әргежок чугула, база ол чугула сорулганы шиитпирләәри Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле улустар аразының чогуур дугуржулгаларынга таарышкан турар ужурлуг деп чүвени Совет чазак кеззәде санап келген. Совет Эвилели бодунуң талазындан Германияның чаңгыс-эвин тайбынга ынакшылдыг болгаш демократтыг күрүне кылдыр катап тургузарының өскерилге чок талакчызы болуп келген болгаш болуп артар-даа.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга дипломаттыг харылзааларны доктаадын тургузары ийи талаларның сонуургалдыы шиитпирлетинмәән айтырыгларны шиитпирләәринге идиг бәәр дәәрзинге Совет чазак идегелин илергейлеп турар. Бистиң чурттарывыстың аразында таарымчалыг харылзааларның чогу герман улустуң кол ниити национал айтырыын — Герман демократтыг күрүненің чаңгыс-эвин катап тургузарын шиитпирләәринге немей бергедәәшкиннерни тургузуп турар деп чүвени база көрбейн барып болбас.

Чугаалатынган үүлдү барымдаалааш, Совет чазак болза, Совет Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың аразынга дипломаттыг харылзааларны доктаадын тургузар, ынчангаш Боннга ССРЭ-ниң элчин черин болгаш Москвага ГФР-ниң элчин черин тургузарынга, а ол ышкаш элчиннер солчурунуң дугайынга хамаарыштыр дугуржуп алыр деп саналды киирип тур.

Ол дугайты бистерниң аравыска әргежок чугула дугуржуушкунну чедип алыры бистиң чурттарывыстың аразынга садыглажыышкынны хөгжүдеринге дыка улуг идигни бәәр. Ол айтырыгның талазы-биле база санал-оналдар солчурун саналдап тур бис. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың аразында садыглажыышкын амгы үеде аажок кызыгаарланчак болгаш туруш чок характерлиг болуп турары билдингир болгай. Ынчалзажок, ол ажыл-херектн Герман Федералдыг Республикагадаа, Совет Эвилелинге-даа ажыктыг кылдыр быжыг үндезинге тургузарының аргалары бар. Ооң-биле кады чогуур үр хуусаалыг дугуржулгаларга үндезилээш, әң чоокку чылдарда бараан саарылгазын улуу-биле көвүдедирин болгаш кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг харылзааларны хөгжүдерин чедип ап болур.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга әртем, культура болгаш техника талазыбиле кады ажылдажылганы доктаадын тургузары болгаш ону хөгжүдери бистиң улустарывыстың әрге-ажыктарынга таарышкан болур ийик. Ийи чурттарның үлетпүр, көдәә ажыл-агый, садыг, әртем болгаш культура төлөөлекчилериниң төлөөлерин, а ол ышкаш спорт төлөөлерин болгаш туристерни аргыштырар чорукту таарыштырын тургузары ажыктыг болур ийик деп Совет чазак база санап тур.

Бо чугаалажыышкыннар чоруп турда чугаалажып көөрүн күзәән айтырыгларывыс мындыг чүве. Ол бодалдарны илеретпишаан, ноталар солчуп турарының үезинде ГФР-ниң чазаа бистиң чурттарывыстың аразынга дипломаттыг, садыг болгаш культура харылзааларын доктаадын тургузар дугайында айтырыгны, а ол ышкаш ооң-биле холбаалыг айтырыгларны чугаалажып көөрүнге чөпшәәрежилгезин илергейләәнин барымдаалап турар бис.

Мынчангаш бистиң чугаалажыышкыннарывыс бистиң улустарывыстың әрге-ажыктарынга, Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту бижыглаарының әрге-ажыктарынга таарыштыр чаагай түүнелдерге, Совет Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың аразынга харылзааларны таарыштырарынга чедирер деп идегелди илергейләәрин менээ чөпшәәреп көрүнер.

К. АДЕНАУЭРНИҢ медеглели

Дәәрги Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы!

Бисче Силериң чорутканыңар чалалга дәәш; бисти Силериң мында ужуражып турарыңар бүгү-ле чаагай хүләәп алыышкын дәәш бодумнуң хуумдан болгаш үдеп чоруур кижилериң мурнундан Силерге сеткилдиң әң-не ханызындан өөрүп четиргенимни илергейлевишаан, аалчы болган чаагай хүләәлгемни хамыктың мурнунда күүседип көрейн. Бо келишкиниң ужур-дузазын Федералдыг чазак болгаш мен бодум эки билип турар бис. Бо дәәрге,—Совет Эвилелиниң болгаш герман улустуң төлөөлекчилериниң арызында албан өзугаар харылзааларның чүгле хөй чылдар дургузунда чок болуп келгениниң соонда әвес, харын база аңгылаңчак болгаш өскеленчек чоруктуң сеткил-сагыжын төрүүндүрген база хевәәр арттырган дыка хөй үүлдериниң соонда баштайгы харылзаа-холбаа болур-дур. Чугаалажыышкыннарның әгези бистерге шуптувуска дыка аар-берге болур ужурлуг деп чүвени мәән база медереп билип турарымның ужуру-даа ында. Ынчалзажок бо чугаалажыышкыннар канчаргада-даа әргежок чугула. Бистер—шуут-ла география талазы-биле әвес-даа болза черле кожалар бис. Харыысалгазын Силериңдаа чазаңар, мәән-даа чазаам хүләәр дыка хөй үүлдер, чүгле бистиң боттарывыстың улустарывыстың салым-чолдарынга әвес, харын бүгү делегейге черле ниити байдалга деп хөөрединшкин чокка чугаалап болур амыдыралчы ужур-дузалыг дыка хөй үүлдер бар. Шак ындыг байдал турда, бо чугаалажыышкыннарны әгеләәрде болгаш чорударда барымдалаар чүгле чаңгыс туруш бар: ол дәәрге—бүрүүбиле ажыт-чажыт чок болурунуң туружу ол. Мен мында бо чугаалажыышкыннарны ажыт-чажыт чогу-биле чорудар деп ак-сеткилдиг бодалым-биле келгенимге Силериң бүзүрәәриңнери дилеп тур мен, дәәрги Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, дәәргилер. Ынчангаш, бо чорук оода әге санал-оналдарны үре-түүнелдиг болгаш доктаамал солчурунуң әгези болур деп чүвеге бүзүрәәш, херектиң бодунуң иштинче дораан-на кирерин оралдажырывысты биске черле чөпшәәреп көрүнер. Герман улустуң болгаш ооң чазаның политиктиг шугумун тодаргайлап турар кол турушту, а ол ышкаш бистиң удуртулга болдуруп турарывыс шимчедикчи күштерни, чылдагаанларны болгаш эчис сорулгаларны Силерге көргүзерин бодумнуң бир дугаар сорулгам деп санап турар мен.

Бүгү немецтериң камнаар ужурлуг болуп турары әң улуг чаагай үүл—ол дәәрге тайбың-дыр. Сөөлгү дайынга ылаңгыя совет болгаш герман улустар кайы хире күштүг качыгдааныл дәәрзин бистер кедергей эки билир бис, бо үениң дайынының үрегдәәшкиннериниң мурнунга, миллион-миллион кижилериң өлүп турганының мурнунга, чурталга бажыңнарының болгаш бүдүрүлге черлериниң үзуктатынып турганының мурнунга, хоорайларның болгаш суурларның хоозурап турганының мурнунга болган айыыл-халап бүгүлениң медерелинде ханы демдек болуп арткан деп чүвени чугаалазымза мени деткиир боор деп мынчангаш саналр мен. Оон аңгыда әрткен дайынның соонда бойдус әртеминде болгаш техникада чедиишкиннер атомну чарылдырарының талазынга болгаш өске-даа талаларга чедип алдынган чедиишкиннер узуткаашкынның бистиң маңаа сүртәәшкин чокка бодап-даа шыдавазывыс ындыг чепсектерин кижиге берген деп чүвени Германияда база билип турар. Ынчаарга адактың сөөлүнде, бооченсектиг үскүлежиишкин туруп келир таварылгада бистиң чуртувус бодунуң географтыг туружунуң ужурундан онза айыылга таваржыр деп чүвени Германияда бүгүде билир. Мынчангаш, бодунуң шиитпирлетиреринде манап турар политиктиг кандыг-даа улуг айтырыгларны дайынның аргазы-биле шиитпирлеп болур деп бичии чөгенчиг-даа черге-биле бодагы дег кымны-даа — чүгле харыысалгалыг политиктиг ажылдакчыларның ортузундан әвес, харын база бүгү чоннуң иштинден ындыг кижини—Германиядан тыппас силер. Дайын бодунуң бүгү айыылхалавы-биле кады чиде берзин дәәр дугайында кижи төрелгетенни хаара туткан хайныышкынныг чүткүл болза, немецтериң-даа чүректеринде күштүг болгаш ханы чүткүл болуп турар. Маргылдааларны болгаш чөрүлдәәлерни шиитпирләәрде чаа аргаларны, әп-сеткил каттыштырарының бүгү-делегей бодалынга болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазынга үндезилетинген аргаларны тывар херек. Бо дәәрге — бистиң хүннеривисте күрүне ажылдакчыларының шиитпирлезе чогууру әң-не чаагай сорулга-дыр. Бо бүгү үүлдер биске чүгле күзәәшкин азы теория болбайн турар. Бодунуң политиказын чорударда шак ынчаар хөделир арга-ла тыптып турган болза, мәән чазаам ону кеззәде кылып келген. Федералдыг Республика бодунуң тускай медеглелинде күштерни ажыглаарындан ойталаар хүләәлгени бодунга алган дәәрзин маңаа сагындырып каайн. Оон аңгыда, Федералдыг Республика атомнуг, биологтуг болгаш химиктиг чепсектерни бүдүрериндан бодунуң чарган камгаланыкчы керәәлеринде бодунуң чаагай күзелин өзугаар ойталаан.

Ынчаарга тайбың бодунуң бүгү-ле чаагай үүлдерин берзин дәәр болдурар төлөөде, ону кыжаныг адаанга тургуспас, харын ону хандырар херек. Улустар аразының амгы байдалының коргунчуг чоруу үүдел дәәрге, бистиң чаа күрүневис Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында харылзааларның улуг айтырыгларының салган демдектериниң байдалында апарган шак ындыг чорукта болур. Бир эвес ындыг байдал турда бистер колдуунда-ла барыын-европа эвилелин тургусканының болгаш соңгу-атлантика пактызынга бистиң киргенивистиң ачызында күрүнелериниң өзөөн улуг организациязынга хандыгып кирген болзувусса, маңаа шиитпирлиг үүл бистиң тайбыңны быжыглаар деп чүгле ындыг күзеливис болур. Ынчаарга ол барыын талакы организацияны агрессияның чепсәә болдурар дәән бодал кажан-даа, кымга-даа чок турган. Бодунуң структура-тургузуунуң талазы-биле ол ийи керәәлер агрессияның чепсәә болурунга таарышпайн турар.

Оон аңгыда, барыын-европа эвилелин тургузар дугайында керәәде агрессчи чуткүлдерни шуут-ла болдурбас дәәр дугайында боттуг магадыылалдарны айтып турар бодалдар бар. Мен ол бодалдарны кончуг чугула деп санаар мен, ол бодалдарда айыыл чок чоруктуң өзөөн калбак системазын тургузарынга черле дөгүм болуп шыдаар болгаш дыка калбак хемчәәлдерге ажыглап болгу дег айыыл чок чорук системазының шак ындыг элементалери бар деп чүвени өзөөн каш чыл мурнунда айтып турган мен. Мәән үстүнде айытканым күштер ажыглаарындан ойталаарының дугайын, эвилелчи болур әргеден агрессорну казырын, халдаашкынга таварышкан чуртка дуза көргүзер хүләәлгени, а ол ышкаш боо-чепсекти кызыгаарлаарын болгаш оларга контрольду тургузарын барымдаалап чугаалап тур мен, бистер ону ады үнген керәәниң күүзүбиле чорударын хүләәнген бис. Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында чөрүшкекти узуткап турар айыыл чок чоруктуң системазы тургустунган турар ужурлуг негелделер кажан-даа күүсетинер болза,—Федералдыг Республика аңаа киржириниң ойталавас.

Бисти Силериң чалаан дугайыңарны бижәән июнь 7-деги нотаңарда Силер «Совет Эвилели биле Герман Федералдыг Республиканың аразында харылзааларны таарымчалыг болдурарының» бодалын кол бодал кылдыр онзалап демдеглээн болгай силер, дәәрги Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы. Мен бодаарымга, Силер Совет Эвилелиниң улустары-биле бистиң харылзааларывысты тургузарынга бистиң база-ла бүзүреп турар үүлдеривисти, а чүл дәәрге: тайбыңны, айыыл чок чорукту, экономиктиг кады ажылдажылганы болгаш дүшкүүрлүг чорукту болдурбазын ооң-биле түннеп чугаалаан силер, ынчангаш Силериң нотаңарда «тайбыңның болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң әрге-ажыктары, совет болгаш немец улустарның национал әрге-ажыктары ышкаш», база-ла ол таарыштырылганы негеп турар деп чугаалааныңар шын болуру чугаажок.

Ол харылзааларны таарымчалыг болдурарының әгезин салыра чүүү кылып болурул ынчаш? Мен дайынны хоругдаарын, айыыл чок чоруктуң системазын тургузарын болгаш дипломаттыг, экономиктиг база культурлуг харылзааларны өзөөн өзу барымдаалап аңаа-ла тургузуп алырын четчир деп санавас мен. Мәән ханы бүзүрәәним-биле алырга, бир эвес бистиң аравыста турар амгы таарымча чок харылзааларны тургузуп турар чылдагаанларны хайгаарап көөр болза, база бир эвес ол чылдагаанларны чайладырынче угланган бүгү-ле күжениишкиннерни кылган турар болза, чүгле ындыг таварылгада харылзааларның өзулуг таарыштырылгазы чедип алдынган болуп болур. Ынчангаш мен Федералдыг чазактың август 12-деги нотазында айыттынган, чугаалажыышкыннарны негеп турган ийи бөлүк айтырыгларда чоокшулап келдим. Силериң чазаңар ол айтырыгларны маңаа чугаалажырындан чайгылбас бодалдыг деп чүвени Совет чазактың август 19-тагы харыызындан өөрүп четириишкин-биле билген бис, дәәрги Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы.

Амгы үеде Совет Эвилелиниң девискәәринде ам-даа хоругдатырыышкында туруп турар азы совет саңлдарның адаанда турар чурттарда ол районнардан үнүп чоруурунга кандыг-бир арга-биле шаптыктадып турар ындыг немецтерни хостаарының дугайында айтырыгдан әгеләәрин менээ чөпшәәреп көрүнер. Мен бо айтырыгны бирги айтырыг кыдыр бодалдыг тургузуп тур мен, чүге дәәрге мында бүгү немец өг-бүлелерге черле хамааржып болгу дег айтырыг дугайында чугаа чоруп турар. Ол айтырыгны кандыг бодал-биле чугаалажырын күзеп турарымны силер шыны-биле билип алырынарны сеткилиниң ханызындан күзеп тур мен. Ол айтырыгның чаагай талазы менээ онза сонуургаңчыг болуп турар. Дайын болуушкуннарының боралгаанче кандыг-бир арга-биле киир тырттырган кижилер дайын чорудулгалары доозулганының соонда он ажыг чылдарның иштинде боттарының өг-бүлелериниңден, боттарының төрөөн чуртундан, боттарының таарымчалыг тайбың күш-ажылындан ырак черде мынчага чедир саадатырып турары шыдажыр аргажок бодал-дыр. Бир эвес мынчаар чугаалаар болзумза ону өнчүк-чөңгәәлиг кылдыр көрбес ужурлуг силер: ол айтырыг шиитпирлетинмейн артпышаан турар болза, бистиң күрүнелеривистиң аразынга «таарымчалыг» харылзааларны доктаадын тургузары бодатынар аргажок. Ооң-биле кандыг-бир «баштайгы негелделерни» тургуспайн тур мен. Мәән чугаалааным ол үүл таарыштырылганың боду ол. Әрткен үениң, долу каража-когаралдарның дугайында болгаш бистерни чарыдырып турар сактыышкыннарыңыч хүн-бүрү үнер-дөзү болуп турар ындыг айтырыгның адаа-биле шыйыышкынны шиитпирлии-биле чорудаалыңар.

Өске айтырыг—Германияның күрүне талазы-биле чаңгыс эвинің айтырыы. Германияның чарлыышкыны шыдажыр аргажок байдалды тургузуп турар болгаш Германияның чаңгыс-эви катап тургустунган турар ужурлуг дәәрзин дугайты силериң-биле чөпшәәрежип турар бис деп бодап турар мен. Ол чаңгыс эпти катап тургузары национал-социалистиг Германияның буурап дүшкениниң соонда Германияда дәәди әрге-чагырганы боттарына алган дөрт күрүнелерде онаажып турар бүгү Германия дәәш дем каттыштырган харыысалгадан үнүп турар хүләәлге болур дәәрзиниң дугайында база силериң-биле чөпшәәрежип турар бис деп бодаар мен. Ол хүләәлгени барымдаалап турар мен. Ол айтырыгны әң дүрген шиитпирләәринче бүгү күштерни салырын силерден дилеп тургаш, ол айтырыг талазы-биле хамыктың мурнунда чүгле Федералдыг Республиканың чонунуң мурнундан әвес, харын бүгү немецтериң мурнундан база чугаалап турарым ол деп билип турар мен. Ол харыысалганы күүсетишаан, барыын талакы үш күрүнелер-биле Женевага ол айтырыгның талазы-биле чугаалажыышкынар дугайын база дугуржуп алган силер. Дөрт күрүнелериң чугаалажыышкыннарындан хамаарылга чокка маңаа ийи талалыг чугаалажыышкыннарны әгелей бергеш, Германияның чаңгыс эвинге чедирип келир ужурлуг чорудулганы нарыыдадырын бодавайн турар мен. Ынчаарга мәән өзулуг чугула хүләәлгем чүл дәәрге, бо ужуражыышкынны бо айтырыгның бүгү шыңгыызын силерге көргүзери болгаш Женевага силериң сорулганарны чиигедир болгаш ону күүседиринге идиг бәәр төлөөде, силериң-биле ону чугаалажып көөрүнге ажыглаары болуп турар. Кажан дөрт күрүнелер орукту ажыттарга, немец улустуң мурнунга Европага чаагай кожахелбәә харылзааларны тургузары дәәш, бүгү делегейге тайбынны быжыглаары дәәш бодунуң харыысалгазын медереп билбишаан, хостуг бот шиитпирлениишкиннин аргазы-биле ниити-герман күрүнениң оран-суурунуң иштики болгаш даштыкы хевирләәшкинин доозарының сорулгазы туруп келир.

Маңаа база катап дапкырлап чугаалаар ужурлуг мен: мен кандыг-даа «баштайгы негелделерни» көдүрбейн турар мен, таарыштырылганың бодунуң дугайын чугаалап тур мен. Германияның чарлыышкыны таарымча чок болуушкун болуп турар. Ол чорук бурганның болгаш кижиниң әргезинге база бойдустуң бодунга удурланышкак «Боттуг болур чоруктуң» дугайында барымдааны силериң-биле чугаа үезинде көдүрүп үндүрерин ажыктыг деп санаваайн турар мен, чүге дәәрге чарлыышкын шиитпирлиг боттуг үүл болуп шыдавас болгаш хевәәр арт-пас ужурлуг. Бистиң чугаалажыышкыннарывыстың үезинде ол айтырыг талазыбиле бурунгаар базымны кылырын оралдажып көрәәлицер. Ынчанмас болза хоржок, чүге дәәрге Европаның үрәәнге дүшкүүрлүг чоруктуң әң улуг одаа хевәәр артарының айылы бар. Германияның чаңгыс эвин катап тургуспаска Европага өзулуг айыыл чок чорук туруп шыдавас. Адаанөжөөн долгандыр чиигі-биле хып болур кризистериң ол айыылдыг одаан чайладыр болгаш немец улустуң дүрүм өзугаар негелдезин хандырар дугайты өй-шаанда сагыш салыр ужурлуг бис.

Катап каттышкан Германия Совет Эвилелинге айыылдыг болу берип чадавас ирги бе деп дадагалзаашкын менээ билдингир. Хамыктың мурнунда аңаа харыылаарын менээ чөпшәәреп көрүдер,—герман керәәниң бүгү киржикчилериниң, ылавылааарга, Федералдыг Республиканың, Американың Каттышкан Штаттарының, Великобританияның болгаш Франциянын бир әп-сеткилдиг бодалын өзугаар алырга,— Германия Эвилелериниң кандыг-бир системазынга база чогум кандыг системазынга хамааржып болурул дәәрзиниң дугайында айтырыг ниити-герман чазак-биле болгаш ниити-герман парламент-биле мырыңай хостуг шиитпирлетинер ужурлуг. Бир эвес Совет Эвилели Германияның катап каттышканының ужурундан ооң айыыл чок чоруунга каража-когарал таваржы бәәр деп санап турар болза бистер ындыг айыылдарны база чайладын турар айыыл чок чоруктуң системазынга кады ажылдажыр төлөөде, бистен хамаарышкан бүгү-ле үүлдерни кылырынга черле белен бис.

Германияның чаңгыс эви канчаар катап тургустунган туруп болурунуң дугайында чугаалажыышкыннар-биле кады, мен бодап көөрүмге Европага айыыл чок чоруктуң системазын бодап көрзе чогуур. Дипломаттыг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны доктаадын тургузарының айтырыгларын кады чугаалажып кирип турар болганывыста ону тургузарының әргежок чугулазы бисти удуртур ужурлуг. Ындыг харылзааларны доктаадын тургузары ийи чурттарның кайызынга-даа болгаш оларның харылзаа байдалдарынга-даа аажок ажыктыг болур деп бодалга Федералдыг чазак каттыжып турар. Ийи чазактарның аразында шуут харылзаа шын билиишкинге болгаш херек кырында боттуг чорукту шын үнелөөринге үндезилетинген өң-не ылаптыг бодалдарны ийи талаларның тыварынга идиг бәәри чигиниг чок. Ийи чурттарның экономиктиг байдалдарында кайы-кайызын долдуржурунуң аргалары салдынганы чигиниг чок. Культураның үнелиг үүлдерин болгаш әртем ажылдарын солчурун катап тургузары база-ла байыр чедирзе чогуур сорулга болуп турар.

Дәәрги Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, мәән чугаалаан үүлүмнүң ужур-утказын мынчаар түүнеи чугаалаарын менээ чөпшәәреп көрүнер.

Ажыт-чажыт чок чугаалажыышкыннарга болдунган бо аргага өөрүп четириишкин-биле байыр чедирип тур мен. Чүгле әгези бооп чадап чок бо чугаалажыышкыннарның бергезин медереп билип тур мен. Бо чугаалажыышкыннарның утказын чаңгыс аай бүдүн чүве кылдыр мәән тайылбырлааным бистиң харылзааларывысты таарыштырарының сорулгазын чугаалажып көөрү кылдыр көрүп турар мен. Бистиң амгы чугаалажыышкыннарывыс Москвага бистиң туруушкунувустуң доозулганының соонда үргүлчүлеп болур төлөөде, ол дугайын бистер кандыг-бир арга-биле дугуржуп ап болур бис дәәрзинге идегелди илергейлеп, ону күзеп тур мен. Ол таварылгада бистиң күжениишкиннеривис кедизинде барып чүгле бистиң төлөөлеп турарывыс улустарга әвес, харын бүгү делегейде тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң херәәнге ажыктыг болур ындыг түүнелге чедире бәәр дәәрзинге бүзүреп турар мен.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың чазак төлөәлериниң аразында чугаалажыышкыннар

Сентябрь 10-да Москва шагы-биле әртенгинин 10 шакта Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың чазак төлөәлериниң ийиги хуралы болган.

Совет төлөәлериниң баштыңы Н. А. Булганинниң саналын өзугаар хуралдарга ийи төлөәлериниң баштыңнары әәлчежип даргалап турар. Бөгүнгү хуралды Герман Федералдыг Республиканың Канцлери К. Аденауэр даргалаан.

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Федералдыг Республиканың аразынга шуут дипломаттыг болгаш садыг харылзаалары, а ол ышкаш культурлуг харылзааларны доктаадын тургузар дугайында чугаа чоруп турар. Ол айтырыгны кандыг бодал-биле чугаалажырын күзеп турарымны силер шыны-биле билип алырынарны сеткилиниң ханызындан күзеп тур мен. Ол айтырыгның чаагай талазы менээ онза сонуургаңчыг болуп турар. Дайын болуушкуннарының боралгаанче кандыг-бир арга-биле киир тырттырган кижилер дайын чорудулгалары доозулганының соонда он ажыг чылдарның иштинде боттарының өг-бүлелериниңден, боттарының төрөөн чуртундан, боттарының таарымчалыг тайбың күш-ажылындан ырак черде мынчага чедир саадатырып турары шыдажыр аргажок бодал-дыр. Бир эвес мынчаар чугаалаар болзумза ону өнчүк-чөңгәәлиг кылдыр көрбес ужурлуг силер: ол айтырыг шиитпирлетинмейн артпышаан турар болза, бистиң күрүнелеривистиң аразынга «таарымчалыг» харылзааларны доктаадын тургузары бодатынар аргажок. Ооң-биле кандыг-бир «баштайгы негелделерни» тургуспайн тур мен. Мәән чугаалааным ол үүл таарыштырылганың боду ол. Әрткен үениң, долу каража-когаралдарның дугайында болгаш бистерни чарыдырып турар сактыышкыннарыңыч хүн-бүрү үнер-дөзү болуп турар ындыг айтырыгның адаа-биле шыйыышкынны шиитпирлии-биле чорудаалыңар.

Өске айтырыг—Германияның күрүне талазы-биле чаңгыс эвинің айтырыы. Германияның чарлыышкыны шыдажыр аргажок байдалды тургузуп турар болгаш Германияның чаңгыс-эви катап тургустунган турар ужурлуг дәәрзин дугайты силериң-биле чөпшәәрежип турар бис деп бодап турар мен. Ол чаңгыс эпти катап тургузары национал-социалистиг Германияның буурап дүшкениниң соонда Германияда дәәди әрге-чагырганы боттарына алган дөрт күрүнелерде онаажып турар бүгү Германия дәәш дем каттыштырган харыысалгадан үнүп турар хүләәлге болур дәәрзиниң дугайында база силериң-биле чөпшәәрежип турар бис деп бодаар мен. Ол хүләәлгени барымдаалап турар мен. Ол айтырыгны әң дүрген шиитпирләәринче бүгү күштерни салырын силерден дилеп тургаш, ол айтырыг талазы-биле хамыктың мурнунда чүгле Федералдыг Республиканың чонунуң мурнундан әвес, харын бүгү немецтериң мурнундан база чугаалап турарым ол деп билип турар мен. Ол харыысалганы күүсетишаан, барыын талакы үш күрүнелер-биле Женевага ол айтырыгның талазы-биле чугаалажыышкынар дугайын база дугуржуп алган силер. Дөрт күрүнелериң чугаалажыышкыннарындан хамаарылга чокка маңаа ийи талалыг чугаалажыышкыннарны әгелей бергеш, Германияның чаңгыс эвинге чедирип келир ужурлуг чорудулганы нарыыдадырын бодавайн турар мен. Ынчаарга мәән өзулуг чугула хүләәлгем чүл дәәрге, бо ужуражыышкынны бо айтырыгның бүгү шыңгыызын силерге көргүзери болгаш Женевага силериң сорулганарны чиигедир болгаш ону күүседиринге идиг бәәр төлөөде, силериң-биле ону чугаалажып көөрүнге ажыглаары болуп турар. Кажан дөрт күрүнелер орукту ажыттарга, немец улустуң мурнунга Европага чаагай кожахелбәә харылзааларны тургузары дәәш, бүгү делегейге тайбынны быжыглаары дәәш бодунуң харыысалгазын медереп билбишаан, хостуг бот шиитпирлениишкиннин аргазы-биле ниити-герман күрүнениң оран-суурунуң иштики болгаш даштыкы хевирләәшкинин доозарының сорулгазы туруп келир.

Маңаа база катап дапкырлап чугаалаар ужурлуг мен: мен кандыг-даа «баштайгы негелделерни» көдүрбейн турар мен, таарыштырылганың бодунуң дугайын чугаалап тур мен. Германияның чарлыышкыны таарымча чок болуушкун болуп турар. Ол чорук бурганның болгаш кижиниң әргезинге база бойдустуң бодунга удурланышкак «Боттуг болур чоруктуң» дугайында барымдааны силериң-биле чугаа үезинде көдүрүп үндүрерин Президиумунуң кежигүнү Н. С. Хрущев болгаш ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министри В. М. Молотов чүве чугаалаанар. Ооң соонда ГФР-ниң Даштыкы Херектер Министерствозунуң Статс-Секретары В. Хальштейн медеглел кылган.

Хуралдың төнчүзүнде ниити айтырыгдар талазы-биле төлөәлериниң аразынга санал-оналдар солчуушкуну доозулган деп саналарын шиитпирлөөн. Кылдыынган санал-оналдарны барымдаалап тургаш, тодаргай саналдарны белеткеп ажылдаарын ийи чурттарның даштыкы херектер министрлериниңе дааскан.

Софияга болган парад болгаш чыскаал

СОФИЯ. Болгар улус бодунуң национал байырлалын — фашистиг кинчи-бектен Болгарияның хосталган болгаш чуртка улусчу әрге-чагырганы тургускан хүүнден бәәр 11 чыл болган оюн сентябрь 9-та байырлап әрттирген. Ажылчы чоннарның массалыг чыскаалдары Болгарияның бүгү хоорайларынга болгулаан.

Сентябрь 9-та Софияга хүннәәректиг хүн болган. Әртен әрте хөй муң кижи киржикчилиг колонналар сентябрьның 9-зу шөлче — улустуң байырлалының чаңчыл болган черинче шуужуп чоруткан. Парадка киржири-биле София гарнизонунуң шериглери аңаа чыскаалыскан. Аалчылар индирлеринде — чурттуң сураглыг кижилери, Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш чазааның кежигүннери, Улустуң хуралының депутаттары, Улустуң армиязының генералдары, даштыкы төлөәлер, ССРЭ-ниң Болгарияда элчини Ю. Б. Приходов, Софияда элчин болгаш төлөә черлериниң баштыңнары болгаш кежиг

Кинооператорнуң чугаазы

Ефим УЧИТЕЛЬ

Е. Фордтуң америк киностудиязы «Сенсация» (Хайымныг медээ) деп нии-ти ат-биле каттышкан документалдыг фильмнерни экраннарже үндүрүп турар. Ындыг фильмнерни тургузарынга он-он кинооператорлар киржип турар.

Нефть болбаазырадыр завод өртени бээр. Өрттүң калчаалыг чалбыыжынга ажылчыннар кырлып турар. Кинохроникчи бодунуң аппарадының тудазын да-лаш чокка долгап турар.

Суг плотиназы үрелген. Хоорайны суг шыва апкан. Чүс-чүс кижилер аңаа дүжүп өлүп турар. Кинооператор бо-даа хайымныг болуушкунну тырттырып алырынче база-ла далажып каар.

Ажыл соксаткан ажылчыннарның чыскаалын полиция тарадыр сывыра бээр. Боолаашкыннар дазыгайнып үнер. Хан куттулуп эгелээр... Кинохроникчи маңаа-даа кижилерниң өлүмүн бүдүү кедеп чедип кээр.

Совет кинохроникчилер мырынай-ла өске сорулганы салып турарлар. Олар база-ла далажып, болуушкуннарның хайынган черлеринде болурун база-ла орааладжып турарлар. Ынчалза-даа ол чорук кижилер өлүмү келээр дээш эвес, а харын совет кижилерниң хөй талаларлыг амыдыралын, чаа, коммунистиг нии-тилелдиң төрүтүнүп, хөгжүп турарын кинога тырттырар төлээде ынчаар болуп турар.

Хөй-хөй чылдарның дургузунда мен документалдыг кинематографияга кинооператор болуп келген мен. Кино чурук тырттырарда мен янзы-бүрү национ-нал болгаш аңы-аңгы профессиялыг кижилерге таваржып чордум. Ынчангаш киносюжеттиң хемчээлинге черле үү артып калырыл дээр дугайын чугаалаксал тур мен.

ИЙИ КИНО ЧУРУК ТЫРТТЫРЫЫШКЫНЫ

Тундрага шуурган элээн каш хүннер дургузунда улаштыр дендеп келген. Ин-диге-даа, Белушьеге-даа турувуста биске ол дыш бербээн, Амдермге кино чурук тырттырарынга шаптык каткан болгаш Нарьян-Марже баар орукка чорувуста шуут-ла хөме ап келген. Ийи ажылдыгларның турлаандан хоорайга чырык турда-ла ээп чаныш келирин күзеп чораан бис.

Бистер үш кижи: мен мээң ассистентим болур Саша дээр аныяк оол база мээң орукка кады чораанным, турлагда шупту улустуң Настя кырган деп адаары—ненец херээжен кады чораан бис. Орук шы-нап-ла берге турган. Шылагзыныш моган келген ийилер кылын харже киир баскан даваннарын арай боорда шимчедип чораан-нар, а ийиниң үгектиг шанактары бодунуң төнмес-батпас шыылаан кударанчыг ыр-зын шөйүп бар чыткан. Ол шуурганны ырактан көөрге ийи ажылдыгларның бе-дик дүндүктерлиг годьерларынга дөмей зажок улуг хөрүктөрни бөлүндүр казыр-гылап чоруур. Бистер шылагзыныш турып-даа, аштап-даа келген бис, ынчалза-даа бисти соок-ла кончуг түредип чораан. Чи-диг, өткүт хат даштындан кеткен хепти өде халааш, мага-ботту дошталдырыш турган, оон ынчангаш шак ол соок хаттан кандыг-даа камгалал турбас ышкаш са-гындырып чораан. Ынчан шаанда-ла Амундсенниң номундан номчааным «Ки-жи соокка черле чаңчыга бербес» деп оду-ругларны сактып келдим. Ийи шанааның кырында дүште-даа чок чайганы-аарак чоруп орган бистиң орук баштакчызы үг-бавысты көре тыртып кааш, полярның ат-сураа үнген аян-чорукчузунуң ол сөстериниң дугайында боданы бергеним ол.

— Силерге соок-тур бе, Настя кыр-ган?—деп, мен оон айтырдым.

— Ындыг кончуг эвес-ле-дир,—деп, ол харыылай шаап кагды.

Настя кырганның ол сөстерни кандыг шиглиг чугаалааныдан база менче кан-чаар көргенинден, ол маадырланмайн, ха-рын шынын-на сөглээнин билип апкан мен.

Оон дораан-на мөңгө элээн чылыг ышкаш апарган. Настя кырган биле мээң арамда харылзаам элээн чиктин сүргей апарганын чугаалаза чогуур. Херээжен-нерни бодун долгандыр олуртупкан кызыл чадыр иштинге чаа келген солунну дың-надыр номчуп орда оон-биле мен танышкан мен. Оон бажының көгерип калган дүк-терин аянныг дыраш кааны аңаа кыр-ган шинчини эвес, а харын оон арын-шырайынга чамдык аныяксыг шинчини киирип турган. Номчуп орган үүлү дың-накчыларга кайы хире сонуургаңчыг бол-ган деп үвени көрүп, билип алыры-биле, чамдыкта ол доктаап каап, далаш чокка номчуп олурган.

Ийи ажылдыгларның турлаг-суурун кино чурукка тырттырып ап тура, куль-турлуг амыдырал хайныгын турар ол арыг-силиг кызыл чадырны өөп кааптар аргам черле чок. Экранга Настя кырган-ны чап-чаа келген солун номчаан орар кылдыр чурукка тырттыргаш көргүзүп үндүрее дыка-ла солун болганда, ол-ла дораан чурукка тырттыра шаап алыр-дыр деп шиитпирлээн мен. Саша-биле мен ча-дырже кино тырттар аппаратты киирип келгеш, ону таптыг эде тургузуп эгелеп турувуста, Настя кырган номчукчуларга ном-дептерлер ап бээрин соксаткаш, чу-рукка тырттырарындан шуут-ла ойталай берди. Чогум үүге ынчанганының үжурун билип-ле чадашкан бис. Кино чуруунга бодун тырттыра шаап алыксаарындан ой-талаар шак ындыг кижилер барык-ла турбас дээрзиниң дугайын кинотыртты-рыкчылары эки-ле билир үвеге болгай. А Настя кырган бистиң үүдеп-даа турган бүгү-ле көгүдүүшкүннеривиске: «хоржок мен», «хөөнүм чок», «күзевейн-дир мен» деп харыылаар турган. Боттарывыстың шиитпиривисти күүседип албайн, ол хүн бис оон-биле ынчаар-ла чарылган бис, а оон соонда турлаг-суурдан чоруптарывыстың ас мурнунда Нарьян-Марга чедир Настя кырган биске орук башкарыг чедери бил-дине бергенде оон-биле база катап ужу-рашкан бис.

Ынчаарда буруузун билинген-даа ыш-каш ол мынча деп кагды:

— Оглумга барайн дээш. Оглум мени кел дээн-дир...

Турлаг-суурга биске ийи шанактыг ийилерни дерип берген үвее. Ол-ла ша-нактарның бирээзинге Настя кырган-биле мен олуруптувус, а өскезинге—Саша аппарады-биле олура каапты. Оруктуң эгезинде Настя кырган шоолуг-ла чугаа-кыр эвес, сактырымга кандыг-ла бир үвее дугайында биске ажыныш-даа чо-раанзыг болган. Мээң бүгү-ле айтырыг-ларымга ол улуг-ла туралавайн допчулап харылап каап чораан.

Парьян-Марга бистер соңгулда мурнуу чарыының хуралын база чер-черниң Со-веттеринге соңгулдаларның чоруп турга-ны кино чурукка тырттырар сорулгалыг келген бис. Бо дугайын орук башкарык-чызы кырганывыс-биле чугаалажы шаап алыр-дыр деп шиитпирлээн мен.

— Бодунарның кандидадынарны би-лир силер ыйнаан?—деп айтырган мен.

— Билир-ле кижи мен—деп биеэги-лештир хөй сөс-домак чокка, ол харыы-лап кагды.

— Ол эки кижи ийик бе, ынчаш?

— Эки-ле кижи дижир үвее...

Беседа шуут-ла эгелетинмейн турган. Ынчангаш Настя кырганны хөөреп чу-гаалап бээринче албадаарын күзээн ор-ган мен.

— Үүге кинога тырттырар турааңар чо-гул, черле чугаалап берип көрүңерем?—дидим.

— Хөннүм чогу-ла кончуг кижи мен—деп, ол харыылады.

— Кай, шаанда силерни чурукка тырттырып ап турган бе?

— Тырттырып ап турган.

— Кая, Нарьян-Марга бе?

— Чок, Петербургка. Шаг-шаанда-ла болган үвее-дир ийин.

Оон Настя кырган ам-на чугаалап эге-лээн де. Мээң мээ-медерелимден кажанда-даа уттундуруп кагбас төөгүнү ол ынчаар-да чугаалап берген.

1907 чылдың чазынында Петербургтуң кудумчуларында көрүкчү чонну дириг амытаннар садынче кыйгырып турар чарлалдар көстүгүлеп келген. Ол садтың ээлери Баусван, Гольц суглар чонга кө-гүзери-биле сарбашкыннар, ак адыглар болгаш самоедтер (бодун чиирлер) эккел-дирген деп чарлап турган үвее-дир. Ең-не баштайгы улуг-хүнде—азы чарлалдарның алдар сураглыг болганында үвее ийикпе, азы эки чылыг аяс хүн болганында үвее ийикпе—ол хүн садтың орукчугаштарын-га көрүкчү чон дола берген турган.

Садтың төвүнде чоруткан төп чазаглыг орук—кыдыг орукчугаштарның кезек-ке-зек адырлар-биле адырланып шөйлү бер-ген хайныгын чыдар калбак хемге дөмей-лежир турган. Ында бирде сугнуң долуп кээриниң, бирде сыыгай бээриниң болуушкуннары база-ла турган. Чамдык орук-чугаштарда көрүкчүлер эвээжеп, а өске-леринде күчүлүг, аажок сырый агыышкын-биле чоруп турганнар.

Куштар салбыры аңаа келген көрүк-чүлерни ындыг-ла онза сонуургадып шыдавайн турган. Ында көрүкчүлер чок ээнзиргей турган. А сарбашкыннарда ки-жиниң хөйү ана тудуп каан улуг херим хана-ла. Шимчээр-шимчевес угаанныг болгаш эргим чылыг карактары-биле бү-гү улусче көрүп алган турган аажок улуг чаанның чанында дыка-ла хөй кижи хайныгын чоруп турган.

Садтың ханы дөрүнде Ыраккы Соңгу чүктүң дириг амытыннарын делгээн тур-ган. Демир херимниг делгем кажаа иштин-де соңгу чүктүң ийилери туразында ба-зып турганнар, хандыр каскан бассейнде ак адыглар аңдаштанып каап, эштип чо-руп турганнар. Ол бассейнниң чанында бүгү-ле корум-чурумну сагып тургаш, тутканы чадырны тип каан мындыг. Ол чадырның кырында «Бодун чиирлер. Соң-гу Доштуг океанның болгаш Печора хем-ниң эриктеринде чурттап чоруп турар» деп бижиктиг самыраажыгашты азып каан турган. Ол чадырның чанында аң кежи тон кеткен аныяк ненец херээжен оглун эмзирип олурган. Янзы-бүрү өңнүг союндактарда ораап каан оолчугаш эрин-нери-биле аваазының эмиглериндеи хан-дыкшылдыг соруп каап, көрүкчүлерже ында-хаая хыйыртап көрүп каап орган. Ол бодун чиирлерни Баумвад биле Гольц Баренцово далайның эриктеринге чораан садыгжыдан садып алганнар. Ук садыг-жы «Черликтерни» дилеп тударынга бол-гаш аалга эккеп алырынга дыка хөй ча-рыгдал когаралдыг болган мен деп тур-гаш, аажок улуг үнелиг өртекти алган. Ынчалза-даа садтың эзлери баш бурун-гаар билгеннер: акша-төгерик төлетине бээр, бодун чиирлер келген көрүкчүлер-ниң кичээнгейин хаара тудуптар.

Ол чадырның чанындан, шынап-ла көрүкчүлер эвээжевейн турганнар. Чам-дык «сагыш човангыр» ада-иелер ол ча-дырга бодунуң ургуларын үвеге өөредир сорулга-биле эккеп турганнар.

— Көрүп ал, Петенька,— деп почта дүжүмединиң хевин кеткен семис ашак «удавас ол черликтериниң дугайын силер-ге география кичээлдеринге чугаалап бээр болгай» деп, оглунга чугаалап турган.

— Олар бот-боттарын чижип кааптар бе?—деп Петя харын сонуургап айтырып турган.

— Ол үү дээрин ол, олар канчап-ла боттары чижиптерил ынчаш?

— А олар мени база чиптер бе, кай?

— Тооп дыңнавас болзунза, сени ыяа-выла чиптип болурлар.

— А олардан мен кортпас-даа мен,— деп каапкаш, биеэги оол клетка иштинче дашты киир октапкан.

— Дээргилер, ёзулуг черликтер болза, ол бектелгениң иштинде олурганнар эвес, а харын оларны кым бектелгеде эккеп суп алганнары ол—деп, бир студент долгандыр турган көрүкчүлерге чугаа-лаан. Мында чогум та үү бооп турар үвее.

Херээженнер, ылаңгыя улуг назылыг-лар ол аныяк ненец херээженни дыка-ла кээргеп турганнар. Кандыг-бир кожай-ның бажынында уруг ажаакчызы болуп чурттап турар хире бир-ле кырган кадай союндактар аразындан оолчугаштың чана-гаш буду уштына бергенин көре тыртып кааш, сагыш-човап мынча дээн:

— Оглуң будун шуглап ал дона бээр.

Хүндүскүнүң ийи шак хиреде, дириг амытаннар садында араатаннарның чем-герилгези эгелээри билек, бектелге иштин-де оолдуг аныяк ненец херээженге уэун сынныг, арган шырайлыг кара спорт хе-ви кеткен кижи чедип келген. Ол болза, делегейниң бүгү-ле чурттарында бодунуң төлээлекчилери бар Патэ деп алдарлыг фирманың кинооператору болган. Кино-чурук тырттырар аппарадын тургузуп таарыштырып апкаш, садтың ажылдак-чызын боттарын чижирлерниң төлээзи ол ненец херээженниң холдарынга улуг-ла сөөктен тутсуп бээрин дужааган. Ол кино-оператор болза, тырттырар үвениң хе-вир-дүрзүзүн эки билир ажылдакчы болган. Аңаа тырттырган ол чуруктарны араатаннар чемгерилгезинин үезинде тырттырган чуруктар-биле кончуг таптыг эптештирип ап бөлүр турган. Шак моон-на кончуг таптыг сюжет (чогаадыг) тып-тып болур... Ненец херээжен аш болган ужурунда, аңаа сөөктү ап бериптерге, ол сөөктү хемдидип, чиг эштти дайнап чий берген. Ам-на кинооператор аппарадын дүрген-не тырылады долгап, тырттырып эгелээн.

Шак бо төөгүнү мөңгө Настя кырган чугаалап берген үвее.

— А силерниң оглунар ам дириг бе?—деп айтырдым.

— Дириг-ле болгай. Харын-даа оолдар-лыг апарган деп, ол харыылады.

Настя кырган ам оглу-биле мени та-ныштырып каарын база бодунуң чаш назынын Петербургтуң дириг амытаннар садының бегинге эрткен кижиниң салым-чолунуң дугайын элээн делгеренгейн-биле билип алырымны дилээрин кончуг-ла күзээн мен, ынчалза-даа хөлүн эртир чы-гаачал болурундан корткан мен. Оруктуң арткан кезиин ыыт чокка хап эртивис.

Парьян-Марга кирип чорувуста, шуур-ган-даа оожургап калды.

Удаваанда аалчылар бажыңынга чем-нени шаап алгаш, бистер бо кежээ соң-гукчуларның кандидады-биле ужура-жыышкынын кинога тырттырып алыры-биле хоорай клубунче углапкан бис.

Шынын сөглээни дээре, улустуң бай-ырлалдарын мынчага дээр кинога тыртты-рып өөренип албаан бис. Бистиң кино-журналдарывыста болуушкуннарның чүг-ле даштыкы талазын илереди кааптары чаңчыл болган, кинооператорнуң кол со-рулгазы болза, чаа үвениң онзагай талаларын эскерип ханызы-биле билип, ол чуруктар көрүкчүлерни хөлзедип, байы-дып кээр кылдыр, шак ынчаар тыртты-рарында болур. Шак бо бодалдар шагдан-на мээң бажымга кирип чораан, ынчал-за-даа бо удаада биеэги чаңчыккан чет-пес байдалдан доп-дораан ойталаш, ыяавыла чаа үвени дилеп тыпкаш, кино чуруктарны чаа чогаадыкчы ёзу-биле кылыры мөңгө дыка күзенчиг болуп кел-ген. Кинооператорларның чугаазы-биле алырга, мээң бо материалым «боду-ла тып-тып келген» материал болуру шын ха-рын. Ийи ажылдыгларның турлаг-суурун-га азы Баренцово далайның балык тудар станцияларынга кинооператорлар ындыг-ла үргүлүү кээп турбастар-ла болгай. Ын-дыг турбуже, Соңгу чүктүң онзагай агаар бойдузу кижилерни хөлегелей бербес кыл-дыр чурукту тырттырар херек турган.

Соңгулда мурнунуң хуралындан озал-дап калган болган бис, залга кирип кээ-ривиске кандидат үвее чугаалап тур. Ол болза, кастыы көгере берген, мөгө-шыырак боттуг кижи ортузу чеде берген кижи.

— Ак далайдан Карское далай чедир — үүс чеден беш муң дөрбелчин кило-метр кылдыр чатыла берген чыдар— ол болза, ненецтериниң улуг чери-дир —деп, оратор чугаалаан. — Шак ол делгем де-вискээрге Бельгияның чуртун дөрт ка-тап, ол ышкаш Голландияны база сыы-рып болур! Бистиң ол черивиске үү үвее өзүп келгенил? Чаңгыс-ла чаат. Ону үүгле ийи чиир чораан, а кижээ кандыг-даа ажыы чок чорду. Ам бистер картошканы, огурецти, редисканы бол-гаш өске-даа ногааларны өстүрүп ап ту-рар апарган бис. Ненецтер тундраны чагырып эгелээннер... Ол оратор оон ынай чыл-бүрү-ле Ненец национал ок-ругта культура хөгжүп, чоннуң бижик-билии бедип турарының дугайын чугаа-лаан. Ам тундрада хөй-хөй школалар бар апарган, а Нарьян-Марда башкы база культура-чырыдыышкын училищелери бар болгай.

Бистер үүгле ораторну эвес, харын көрүлде залында орган кижилерни база тырттыра шаап алган бис. Оон хепертен бирги одуругда Настя кырганны көре тыртып кагдым. Бо удаада кырган бис-тиң аппарадывыстан чайлап ап шыда-вайн барган. Сашаже имней кааптарым-га, кырганче прожекторну угландырган, тырттырар аппаратты ажыллады берген. Баштай Настя кырган бисти эскербээни ол ийикпе азы эскербээн шинчи көргүзүп органы ол ийикпе, ынчалза-даа оон та-лазынче угландырган чидиг чыыктан ыыдашпайн барганы-ла ол боор, ынчан-гаш бистиң талавысче көрүп келди. Оон тырайында эпчоксунугну көрүп кагдым. Ынчалза-даа ол-ла дораан оон карактары сергеп келдилер. Кырган ажынмайн орар-дыр деп, оон билип кагдым.

Хуралдың сөөлүнде Саша биле ийилээн биче саадаан, залдан сөөлү бооп үнүп келдивис. Клуб чанында кудумчуда дем-ги кандидат-биле чугаалажып турган Настя кырганны эскерип көрүп кагдым. Оларның чугаазынга шаптык катпас дээш, чаны-биле аваа-ла эрте бээр деп чорумда, кырган мени доктаадыпты.

Кандидатче айыткаш,— таныжыңар, — мээң оглум бо-дур — деп, кырган чугаалады.

...Ленинградка ээп чаныр келгеш, Не-нец национал округка тырттырган мате-риалымны көрүп эгеледим.

Экранның ак-көгүлдүр чиргилчининге Нарьян-Марның кудумчулары, школаның башкы үчулищезиниң, кинотеатрның, клубтуң бажыннары мөңгө карактарымга биеэтилештир база катап көстүп келди-лер. Чер-чер Совединиң депутадынга кандидат Настя кырганның оглу бодунуң соңгукчуларынга шаанда шагда кырлып төнеринче албадаттырып каан чораан ненец улустуң чазагай чурттаалгазының болгаш культуразының өзүлдезинин ду-гайын чугаалап турган. Ынчалза-даа Петербургтуң дириг амытаннар садының бектелгезинге иезиниң холунга бичии чаш тургаш канчаар доругуп келгениниң дугайын ол көңгүс-ле ыыттавады. А На-стя кырган боду бо-дур. Кырган бо удаада экрандан менче көрүп келгеш, боду эргим, чазык хулумзурүп кагды.

Ийи кино чурук тырттырыышкыны бо. Ол чуруктарда соңгу чүктүң биче улузунуң салым чолу, көрүнчүкке дег, илеретинген-дир.

Даштыкы чурттарның аныяктары К[illegible] өөренип чоруп турар

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң дам-чыдып турары болза:

Совет Эвилелинден, Герман Демократ-тыг Республикадан, Моолдан, Кореядан болгаш Вьетнамдан 300 студентилер Пе-кинге өөренири-биле чеде бергеннер. Бо чылын Кыдатче 13 чурттардан 348 сту-дентилер чорутканнар. Югославиядан болгаш Египеттен бөлүк студентилер кыдатка бир дугаарында өөренири-биле келирлер.

Бо чылын специализастаан институт-тарга кирер хөй эвес санныг студенти-лерниң бөлүүнден аңгыда, бүгү даштыкы студентилер келир чылын кыдат универ-ситеттерге, институттарга болгаш тех-никтиг өөредилге черлерини[illegible] оон соонда олар Кыдатка кыд[illegible] чаңгыс чылдың курзунга өөре[illegible]

Бо чылын кыдат дылдың чаңг[illegible] дың курзун дооскан 310 даштык[illegible] дентилер ам доктаамал ажылдап э[illegible] нер. Оларның чартыктан хөй [illegible] инженер херээнде өөренип турарлар[illegible] өскелерин кедээ ажыл-агый, кыдат [illegible] юриспруденция дылының талазы-[illegible] сан болгаш өске-даа талаларның тал[illegible] биле специализастап турар.

Бо бүгү студентилер эрткен чыл[illegible] Кыдатка улус демократиязының чурт[illegible] рындан болгаш Индиядан келгеннер.

(СЭТА).

Болгарияда чаа гидробелдирлер

СОФИЯ. Тунж хемде тургускан, Георгий Димитров аттыг Болгарияда ең улуг гидро белдирлериниң бирээзиниң ажыт-тынганынга таварыштыр Старо-Загорский округтуң муң-муң ажылчы чоннары Ка-занлык хоорайга митингиге чыылган.

Чурттуң хосталганының 11 чыл ооның бүдүүзүнде улусчу Болгарияның ажылдап турар бүдүрүлгелериниң саныны-га 400 муң декар (гектар) хире черни суггарар дыка улуг суг шыгжамыры, чыл бүрүде 84 миллион хире киловатт-шак энергия бээр Георгий Димитров аттыг база «Стара-Загора» деп 2 элек-тростанция ажыглалга кирген.

Георгий Димитров аттыг гидробелдир-ни ажылдадып эгелээринге таварыштыр митингиге Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Полит-бюро кежигүнү болгаш Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлели-ниң Даргазының оралакчызы Антон Югов болгаш Чехословак Республиканың Болга-рияда элчини Ф. Пишек олар үвее чугаа-лаан.

Митингиниң киржикчилери СЭКП ТК-га, ББП ТК-га болгаш Чехословакияның компартиязының ТК-зынга байырлыг ча-гаалар чоруткан.

(СЭТА).

Ядролуг физиканың факульдедин Прага университединде ажытканы

ПРАГА. Чехословакияның телеграф агентилелиниң дамчыдып турары болза, хоочун дээди өөредилге черлериниң би-рээзи—Прагада Карлово университединге сентябрь 5-те чаа факультет байырлал-ды-биле ажыттынган. Чаа факультет ядролуг физика талазы-биле ажылдарга эртем-техниктиг кадрларны белеткээр.

(СЭТА).

КАПИТАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫННАРЫ

УРУГВАЙ

МОНТЕВИДЕО. Металлургияның «Фер-росмальт» деп улуг заводунуң ажылчын-нары ийи айның дургузунда Уругвайда ажыл соксадып турар, олар профэвилел-дериниң эргелерин хүлээрин, база ол ыш-каш ажылдан үндүткен 300 хире ажыл-чыннарны ажылга катап киирип алырын негеп турар. Ажыл соксадып турарлар-биле сагыш-сеткил каттыжыышкынының демдээ кылдыр, Уругвайның ажылчы чоннарының бүгү ниити эвилелиниң кыйгырыы-биле Уругвайның найыслалы — Монтевидеонуң ажылчы чоннарының 24 шактыг бүгү-ниити ажыл соксадыышкынын чарлаан. Аңаа 150 муң хире кижи киришкен — эвт соодар чер-лериниң, химия, металлургия, идик, пөстаавы болгаш хөм — алгы үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш порттар ажылчыннары, база ол ышкаш парлакчылар болгаш студентилер.

Бүгү ниитиниң ажыл соксадыышкыны хоорайда бүгү амыдырады соксаткан — хоорай транспорду ажыддаваан, портка, фабрикаларга болгаш заводтарга ажыл бүрүн соксаан, театрлар шупту хагдын-ган, чаңгыс-даа солун үнмээн.

Либертад шөлге Монтевидеонуң ажыл-чы чоннарының хөй муң кижилиг ми-тингизи болган.

(СЭТА).

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. Англи улуг порттарның би-рээзи Глазгонуң 3400 докерлериниң ажыл соксадыышкыны барык неделя уламчы-лап турар. Ажыл соксадып турарлар ка-питалистерниң докерлерге ажылдан даш-каар дыка хөй хемчээлдиг ажылдар онаап турарынга удурланып турар. Ажыл соксадыышкынының түңнелинде порттуң ажылы соксаан. Портта 50 суд-нолар аңаа туруп турар.

Ажыл соксадыышкыны-биле чергелеш-тир чамдык судно ээлери боттарының судноларының чоруур оруун өскертип, оларның чыгын Ливерпульга дүжүрерин шиитпирлээннер. Ындыг болза-даа Ливер-пульдуң порт ажылчыннары Глазгонуң докерлери — сагыш-сеткил каттыжыыш-кынының демдээ кылдыр ол судноларның чыгын дүжүрбес шиитпирни үндүрген.

(СЭТА).

ТУНИС

ПАРИЖ. Тунистиң «Хөй-ниити ажыл-дарының» бүдүрүлгелериниң ажылчын-нары чаңгыс хүннүң ажыл соксадыышкы-ның чарлап, ажыл телевирин бедиерин негээннер. Ажыл соксадыышкыны чору-дар дугайында шиитпирни бо адырның ажылчыннарын каттыштырып турар бүгү профэвилелдери деткээн.

«Хөй-ниити ажылдарының» бүдүрүлге-лериниге ниити ажыглалдың (чазаглыг оруктар болгаш демир оруктар, газ бол-гаш нефть дамчыдылгазының, каналдар, порттар тудугларының, телефон болгаш телеграф шугумнарының) тудуушкунунуң талазы-биле бүдүрүлгелер хамааржыр.

(СЭТА).

ЯПОНИЯ

ТОКИО. Киодо Цусин агентилелиниң дыңнадып турары болза, японияның «Фудзи» болгаш «Нихон кокан» деп металлургияның ийи улуг компания-ларының ажылчыннары 24 шактыг ажыл соксадыышкынын чарлаан.

Ажыл соксадып турарлар ажыл төле-вирин улгаттырарын негеп турар.

(СЭТА).

Турцияда байдалга хамаарыштыр

АНКАРА. «Зафер» солунда парлатын-ган чазак дыңнадыында чугаалап тура-ры болза, Турцияның министрлер каби-неди сентябрь 7-де хүннүң ийи дугаар кезиинде Стамбулга хуралга чыылган, Стамбулга болгаш Измирге, база ол ыш-каш Анкарага бүзээлелдиг байдалды база катап чорудар шиитпирни үндүрген. (Стамбулга болгаш Измирге бүзээлелдиг байдалды сентябрь 6-да чоруткан, оон соонда сентябрь 7-де эртен солаан).

Вилайеттарда бүзээлелдиг байдалда турун турар шериглериниң командылакчы-зынга үшкү армияның командылакчызы корпус генералы Нуреттин Акноз томуй-латырган.

Турцияның президентизиниң канце-ляриязының дыңнадыын солуннар база парлаан, республиканың президентизи Баяр Меджлистиң онза сессиязын сен-тябрь 12-де чыыдырар дугайын чар-лааны ол дыңнадыгда чугаалап турар.

(СЭТА).

Индияда бойдустуң онза байдалы

ДЕЛИ. «Хиндустан таймс» солуннуң дыңнадыы-биле алырга, Маханади хем эрининден ашканының түңнелинде Орисса штаттың эрик чоогу районнарынга күш-түг үерлээшкин эгелээн, чону 3 миллион кижилиг 6 муң дөрбелчин миль шөлдүг районнар сугга алыскан. 400 деревнялар сугда. 200 муң чурттакчылар чурттаар чер чок арткан. 150 хире кижи өлген.

«Свадхината» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Орисса штаттың чамдык районнарында дыка каңдаашкын болган, оон 400 муң акр шөлдүн дүжүлү баксы-раан, Каңдаашкындан 5 миллион 900 муң кижи хоозураан.

(СЭТА).

Мексикада бойдустуң халаптыг айыылы

НЬЮ-ЙОРК. Юнайтед Пресс агентиле-линиң дыңнадыы-биле алырга, кудууш-кунну чаашкыннарның түңнелинде Мек-сикага күштүг үерлээшкин болган. Чурт-тун найыслалы Мехико дыка когараан. Хоорайда хөй бажыңнарны суг алган. Он-он муң кижилер бажың-балгат чок арткан. Өлүм-чидимнер бар. Үерлээшкин-биле таварыштырган когарал 1300 муң доллар болуп турар.

(СЭТА).

Болгарияның хосталганының 11 чылын холбаштыр Софияга болган байырлыг хурал

СОФИЯ. Болгарияның хосталганының 11 чыл оюн таварыштыр сентябрь 8-те Софияга байырлалдыг хурал болган. Ху-ралдың Президиумунда Болгарияның Ком-мунистиг партиязының болгаш чазааның удуртукчулары Георгий Дамянков, Антон Югов, Георгий Чанков, Райко Дамянов, Тодор Живков, Енчо Стайков, Иван Ми-хайлов, Георгий Трайков, Болгарияда ССРЭ-ниң элчини Ю. К. Приходов, хөй ниитиниң болгаш массалыг организация-ларның удуртукчулары.

Болгарияның хосталганының 11 чыл оюнуң байырлалынга Совет Эвилелинден келген, турк кулданыышкындан Болга-рияны хостаары дээш 1877—1878 чыл-дарның дайынының киржикчизи К. В. Хруцкийге болгаш оон уруунуң оглу, 1944 чылда Болгарияны фашистиг эже-лелден хостаарынга киржип турган В. В. Воронцовка хуралдың киржикчилери изиг байыр чедирип турган.

Хуралдың киржикчилери хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ның Президиумун болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин улуг кедүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Чурттуң хосталганының 11 чыл оюнуң дугайында илеткелди Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-ниң Политбюро кежигүнү, Болгарияның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Георгий Чанков кылган.

К. В. Хруцкий хуралга үвее чугаалаан, ону залда олурушканнар динмиттиг алып часкаашкын-биле уткаан. К. В. Хруцкий совет улустуң мурнундан болгар улуска эң эки күзелди дамчыткан.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка чоруткан байыр-лыг телеграмманы сорук киришкин-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

Редакторнуң ораламчызы Т. С. ТАЛГАНЧИК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизинин—3—88, харысалгалыг секретарьның 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үзетүр болгаш транспорт, кедээ ажыл-агый килдистериниң 3—68, культура болгаш амыдырал, чагаа килдистериниң база бухгалтериянын—3—65,

ТС—02603. Культура эргелелиниң типографиязы